

OŠ ŽIRI

OD ZIBELKE DO GROBA

Razvoj ležišča

etnologija
raziskovalna naloga

Avtorici: Ana GOVEKAR, Veronika TRATNIK

Mentorici: Barbara PETERNEL, PRU slovenščine, univ.dipl.bibl.
Petra NOVAK, prof. slovenščine, univ.dipl.bibl.

Žiri, 2018

Kazalo vsebine

1 UVOD.....	1
2 TEORETIČNI DEL.....	2
2.1 SPALNA KULTURA	2
2.2 POSTELJA	3
2.2.1 LEŽIŠČE ZA DOJENČKE IN OTROKE	3
2.2.2 ENOJNA POSTELJA.....	5
2.2.3 POSTELJA V ZAKONU	5
2.2.4 BOLNIŠKA POSTELJA	5
2.2.5 ZADNJA POSTELJA – GROB.....	6
2.3 POSTELJNI DODATKI.....	7
2.3.1 VZMETNICA IN NJEN RAZVOJ	7
2.3.2 ODEJE	8
2.3.3 BLAZINE VZGLAVNIK	8
2.3.4 POSTELJNINA.....	9
2.4 OBIČAJI IN LJUDSKA VEROVANJA.....	11
2.4.1 ROJSTVO IN OTROŠTVO	11
2.4.3 ZAKONSKO ŽIVLJENJE (ODRASLA DOBA)	12
2.4.6 BOLEZEN	12
2.4.7 SMRT	12
3 EKSPERIMENTALNI/EMPIRIČNI/RAZISKOVALNI DEL	14
3.1 METODOLOGIJA	14
3.1.1 Opis vzorca raziskave	14
3.1.2 Opis merskega instrumenta.....	14
3.1.3 Opis postopka zbiranja podatkov.....	14
3.1.4 Obdelava podatkov.....	14
3.2 REZULTATI	15
3.2.1 Rezultati ankete.....	15
3.2.2 Intervju	26
4 RAZPRAVA.....	31
5 ZAKLJUČEK/SKLEPI	31
6 VIRI IN LITERATURA.....	32
7 PRILOGE	31

Kazalo slik

Slika 1: Klasična zibelka	4
Slika 2 Izrezljana in poslikana zibelka	4
Slika 3: Primer francoske postelje	5
Slika 4: Bolniška postelja	6
Slika 5: Primer vzmetja na stolu	7
Slika 6: Vzmetja za posteljo	8
Slika 7: Primer enojne mladinske postelje in posteljnine z vzorcem	10
Slika 8: Primer posteljnine s poslikavami	11
Slika 9: Alfonz Zajec z ženo Pavlo (vir: Žirovske stopinje, 2018)	26

Kazalo grafov

Graf 1: Ali ste kot dojenček spali v zibki?	15
Graf 2 : Ali so bile zibke izrezljane?	15
Graf 3: Ali so bile zibke porisane?	16
Graf 4: Ali ste kot dojenček spali v košari?	16
Graf 5: Kje so še spali otroci (10-15 let)?	17
Graf 6: Ali se je v Žireh spalo pod pečjo?	17
Graf 7: Ali se je v Žireh spalo na stopnicah/podestu?	18
Graf 8: Kdaj so otroci dobili svojo prvo posteljo?	18
Graf 9: Ob besedi "postelja" se spomnim na?	19
Graf 10: Ali mislite da bi lahko živeli brez postelje?	19
Graf 11: Ali so bile postelje izrezljane?	20
Graf 12: Ali ste spali na "plevncah"?	20
Graf 13: Ali so bile razlike v ceni glede na vrsto polnila?	21
Graf 14: Če da, katero je bilo dražje?	21
Graf 15: Ali se je spalo tudi na divanih?	22
Graf 16: Ali ste kdaj imeli vodno posteljo?	22
Graf 17: Hlapci in dekleta so noč prebili:	23
Graf 18: Iz česa je vaša odeja?	24
Graf 19: Kakšne dimenzije odej uporabljate?	24
Graf 20: Ali ste vzglavnike izdelovali doma?	25
Graf 21: Ali so po smrti uničili posteljo?	26

Kazalo prilog

Priloga 1 – anketni vprašalnik	31
--------------------------------------	----

POVZETEK

Naloga v teoretičnem delu predstavi tako posteljo in njen razvoj v preteklem stoletju kot tudi posamezne predmete – posteljnino -, ki k postlji in zdravemu počitku pripomorejo. Opisane so posamezne šege in verovanja, ki so se v povezavi s posteljo, ležiščem, ohranila. V praktičnem delu se naloga usmeri na žirovsko posteljo oz. uporabo le-te v Žireh. V pomoč so bili anketni vprašalniki, ki so posegali na vsa področja, predstavljena v teoretičnem delu, kot tudi intervjuja - z dolgoletnim predsednikom žirovskega muzejskega društva in s patronažno sestro v Žireh.

Ključne besede: postelja, ležišče, ljudske šege, posteljnina

ZAHVALA

V prvi vrsti gre zahvala našemu, žirovskemu, dolgoletnemu informatorju, gospodu Alfonzu Zajcu, ki je dal zadnji življenjski intervju (in bilo jih je veliko) prav za to raziskovalno nalogo. Prav tako gre zahvala za intervju gospe Mojci Trček, patronažni sestri v Žireh. Zahvaljujeva se tudi vsem anketirancem, ki so izpolnili anketne vprašalnike in pripomogli k rezultatom te naloge.

1 UVOD

Resda je človek moral počivati in spati že od samega svojega začetka, a postelja, kot jo poznamo v sedanjem smislu, ni tako zelo star izdelek.

Postelja - v današnjem smislu - je bila že od nekdaj spremljevalka pomembnejših mejnikov v človekovem življenju: v posteljah so žene rodile, skupno posteljo sta ženin in nevesta uporabljala z vstopom v zakonski stan, v postelji so ljudje umirali. Zato ni čudno, da so bili s posteljo nekoč povezani številni običaji in verovanja. Žal so le-ta danes, pa še to bolj redko, ostala v ustnem izročilu.

Je pa kvalitetno spanje zelo pomembno za zdravje in delo človeka čez dan. Kako pomembno je, kakšno je ležišče, je razumljivo tudi otrokom, če ne bi jim bila verjetno Zlatolaska s tremi medvedki nejasna – postelja očeta medveda je bila pretrda, postelja mame medvedke premajhna, a tista, v kateri je spal mali medvedek, je bila najprimernejša. Danes sicer najpogosteje v prenesenem pomenu slišimo – kakor si boš postala, tako boš spal, a naju je v raziskovalni nalogi zanimalo prav to dvoje – kakšna je bila najprimernejša (najudobnejša) postelja in kako so si postlali naši predniki v Žireh. Pri tem sva si postavili šest hipotez:

- Otroci so dolgo časa spali skupaj, v eni postelji.
- Zibke so bile povečini porisane oz. kako drugače okrašene.
- Večina jih je spala na plevnicah.
- Povečini poznajo izdelovalca lastne postlje – tj. mizar.
- Včasih je dekle za balo dobilo/vzelo posteljnino.
- Hlapci in dekle so spali v hiši.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 SPALNA KULTURA

Kje spimo in kakšno je naše spanje, na nas lahko izjemno pomembno vpliva. Če spimo v zdravem in tihem okolju, bosta naše telesno in duševno počutje boljše in lažje se bomo spopadli s stresi in napetostmi vsakdanjega življenja. Če ležimo na slabo oblikovanih posteljah in v hrupnem okolju, pa bomo slabo spali. V tem primeru obstaja velika verjetnost, da bi bilo naše življenje lahko prizadeto v celoti. Ena pomembnih stvari pri spanju je, da uporabimo zanj tako velik del življenja in da skoraj vedno spimo v isti postelji

Prve oblike bivališč so se pojavile skupaj z razvojem prve človeške oblike-spretni človek, ki je živel pred približno 2,5 oz. 2 milijona let. V tistem času so živeli v manjših skupinah, ki so se pogosto selile, zato so bila bivališča začasna in jim niso posvečali posebne pozornosti. Živeli so pretežno v okoliških jamah, naslednja stopnja razvoja človeka je pokončni človek. Ta je živel v drevesnih krošnjah ali v brlogih, ki so jih izkopali sami. Potem pa se je razvil homo sapiens, ki pa je že znal postaviti boljše bivališče-iz lesa ali kamna. Ta so bila zelo enostavna, večinoma je bil to le en prostor namenjen kuhanju, bivanju in spanju.

Nedolgo nazaj so ugotovili, da so bila bivališča pod milim nebom v resnici številčnejša od tistih v jamah. Bivališča so postavljali na pomol ali pred skalni previs pred votlino, kadar je bila ta obrnjena k soncu in je zagotavljala dobro obrambo pred zverinami in divjanjem narave. O praljudih, o katerih se je ohranilo le malo sledov, vemo, da so uporabljali ogenj in izdelovali orodje, ne vemo pa, kako in kje so spali. Neandertalec, ki so ga našli ležečega na postelji iz cvetja je prvi, ki nam je zapustil ganljivo pričevanje o svoji smrtni postelji in nam dal dokaze o skrbi tedanjih ljudi za počitek, četudi večni.

V prvih civilizacijah je bila spalnica pogosto v pritličju hiše, tu in tam v nadstropju, kamor si prišel po zadnjih lesenih stopnicah, včasih je imela majhno odprtino, ki so jo največkrat zadelali, da so se ubranili pred vročino ali zimsko slano. Kadar zidovi niso bili iz kamna, so bili iz lesa, nežganih opek ali ilovice s slamo. (Toman, 2016)

Sorazmerno novi izraz »spalnica« (soba za spanje) se je v resnici uveljavil šele sredi 18. stoletja; dodatek »za spanje« je tako zaznamoval očiten razvoj v zamisli in ureditvi stanovanja.

2.2 POSTELJA

Postelja je v družbenem kontekstu kraj, kjer se odvijajo različni življenjski dogodki. V njej se kažejo vrednote, običaji, navade, obredi, odnos do spolnosti, ljubezni, rojstva in smrti. V postelji tako lahko ne le spimo in počivamo, temveč se ljubimo, beremo, poslušamo glasbo, se pogovarjamo po telefonu, delamo, zajtrkujemo in se skrivamo. V njej se rodimo, regeneriramo, zdravimo, bolehamo in umiramo.

»Eden od bistvenih elementov, ki vpliva na nemoteno in zdravo spanje, je kakovostna postelja, ki je sestavljena iz posteljnega okvirja, dna posteljnega vložka in posteljnega nadvložka ali prevleke. Posteljno dno in posteljni vložek sta med seboj odvisna, zato moramo pri nakupu postelje preskusiti oba elementa hkrati, saj bomo šele tako izbrali ustrezno ležišče glede na svoje individualne potrebe.

Dno postelje je podlaga za posteljni vložek. V glavnem poznamo tri izvedbe: posteljno dno iz letev, posteljno dno iz gibljivih elementov izdelanih iz umetne mase in vzmetno blazino (npr. jogi). Poleg dna je pomemben kakovostni posteljni vložek, ki mora preprečevati čezmerno znojenje, vpijati vlago, ki jo človek med spanjem izloči s potenjem, biti mora zračen, toplotno izolacijski, antistatičen, trajen, elastičen oziroma tak, da je hrbtnica med ležanjem pravilno ukrivljena.

http://www.ambientonline.net/revija/spalnice_otroske_sobe/pohistvo_spalnice.htm, 6. 10. 2017

2.2.1 LEŽIŠČE ZA DOJENČKE IN OTROKE

Zibelka je bila včasih kar pomemben del kmečkega pohištva in je bila pogosto simbol za napoved rojstva.

Različne priprave za prenašanje in ležanje otrok je bilo verjetno v rabi že precej pred raznovrstnim pohištvom, verjetno, ker je človek nagnonko želel zavarovati svoje potomce. Zibke okoli sveta so bile zelo različne. Poznamo eskimsko kapuco, cigansko malho in indijansko hrbtno zibko. Nato pa imamo še koritasto oblikovane posode iz lesa, kovine in pletiva.

Domnevamo, da je bil tak način prenašanja otrok zelo podoben tudi v Sloveniji v času rodovnih in plemenskih preseljevanj (cigani Cincarji). Razvoj različnih tehnik je nastal na podlagi načina življenja. Prvotno otrokovo ležišče je bilo poleg matere zelo prijetno. Pravzaprav je bila vsaka vdolbina prekrita s kožo, slamo, listjem ipd. vodila do ležišča v lesu ali pletivu. Pred pojavitvijo inventarja so iz lesa izdoblili kadunje ali nečke. V določenem času se nečke uporabljajo tudi za nošenje otroka h krstu. Temu jih primerno okrasijo.

Nečka je v Sloveniji iz lesa izdobljene in iztesane posode, pravokotne oblike.

Leseno podolgovato korito, ki so ga kmetje uporabljali za shranjevanje pridelka so uporabljali tudi kot ležišča za otroke. Najprej se po zunanosti nista kaj dosti razlikovali, vendar je človek prav kmalu okrasil tudi nečke. Praviloma okrašene nečke uporabljajo samo za spanje, kopanje in prenašanje otrok h krstu ter celo zdravniku. Otroške nečke se od tistih za prenašanje bremena razlikujejo po tem, da imajo na straneh ali po sredini vrezano znamenje križa ali inicialke imena IHS, pod robom tri do štiri cveke, knofe za prevezovanje traku. Ko otroške nečke obrabijo jih posojajo vaščanom, ti pa jih uporabljajo za vsakdanjo rabo.

Izdelovanje nečk je bilo dolgo časa predmet domače dejavnosti. Naši kmetje so lahko kupovali okrašene nečke. Okrašene nečke poznajo po celi Sloveniji. Za vse okrašene nečke je značilna geometrična ornamentika. Okraske so izpraskali z nožem, vrezani z dletom ali

železnim mizarskim šestilom. Okraski na nečkah so izdolbeni v najrazličnejših linijah in likih, prav tako geometrično. Pogosto so uporabljeni rastlinski motivi in predmetne ponazoritve. Nečke so bile približno 71-78cm velike in 32-42cm široke. Čez dan so bile nečke na postelji, ponoči pa poleg nje. Tipične obredne, krstne nečke imajo 3 ali 4 lesene cveke ali knofe. V preteklosti so nečke ali zibke vezali z rdečimi trakovi. Z njimi so odganjali zle duhove in uroke stran od otroka na poti h krstu. Z nošenjem otroka v nečkah pravijo: *Dete v nečkah naj bi bilo vse življenje dobro kot kruh in vse življenje naj bi mu ga ne manjkalo.* (Šarf, 1959)

Slika 1: Klasična zibelka (Vir: Spletni vir – točneje v poglavju o virih)

Slika 2: Izrezljana in poslikana zibelka (Vir: Spletni vir – točneje v poglavju o virih)

2.2.2 ENOJNA POSTELJA

Za kvalitetno spanje je izredno pomembna velikost postelje. Širina postelje naj bo vsaj 80 cm na osebo in dolžina 10 do 15 centimetrov daljša od telesne dolžine. Višina jedra od tal do vrha pa naj bo 55 do 60 centimetrov. Ko se usedemo morata biti stegenica in golenica pod pravim kotom. Pravilno izbrana višina nam omogoča lažje prihajanje v posteljo in vstajanje iz nje. (Povzeto po www.marsen.si, oktober 2017.)

2.2.3 POSTELJA V ZAKONU

Z vstopom v zakon se je običajno združilo dve enojni postelji v eno večjo, šele v 20. stoletju se pojavijo večje enojne postelje. Enako je tudi s posteljnino, lahko je enojna ali dvojna. Kot večja enojna postelja je najbolj znana francoska postelja, ki pa ni nujno, da je dimenzij za dve enojni. Navadno je to postelja za dve osebi, nekoliko ožja od zakonske postelje (oz. dveh enojnih).

Slika 3: Primer francoske postelje (Vir: Spletni vir – točneje v poglavju o virih)

2.2.4 BOLNIŠKA POSTELJA

Osebam, ki morajo večji del dneva ali stalno zaradi bolezni, svojega stanja ali poškodbe preležati v postelji, je v pomoč negovalna postelja. Take postelje so sicer pretežno v uporabi v negovalnih ustanovah, zdraviliščih in bolnišnicah, enako funkcionalno pa jih lahko uporabljajo bolniki/poškodovanci oziroma posredno osebe, ki skrbijo zanje, tudi doma.

Značilnost take postelje je, da ima možnost elektronskega ali ročnega dvigovanja hrbtne dela, bolj izpopolnjene izvedbe pa imajo ležišče trikrat lomljeno, tako je možno spreminjati kot hrbtne naslona, ter tudi naklon nadkolenskega in podkolenskega dela. Vse spremembe ležišča lahko pri kakovostnejši postelji izvede bolnik sam, s pomočjo ročnega komandnega stikala za elektromotorni dvig/spust posameznih delov ležišča. V osnovnem položaju pa je sicer taka postelja popolnoma podobna običajni postelji.

Slika 4: Bolniška postelja (Vir: Spletni vir – točneje v poglavju o virih)

2.2.5 ZADNJA POSTELJA – GROB

Grobovi so lahko klasični (enojni, dvojni ali štiri delni grobovi), vrstni grobovi, grobišča, žarni grobovi, prostor za anonimni pokop, prostor za raztresanje pepela. Enojni ali dvojni grobovi so globoki 150 cm in se ob prvem pokopu poglobijo do 200 cm, če to dopušča geološka sestava tal. Če je v isti jami predvidenih več zaporednih pokopov, mora biti jama poglabljena tako, da znaša plast zemlje nad zadnjo krsto najmanj 150 cm. Maksimalna širina enojnega groba je 90 cm, dvojnega pa 180 cm. Dolžina enojnega in dvojnega groba je 180 cm. Globina žarnega groba je 50 cm, širina 90 cm, dolžina 100 cm. Poti med grobovi so široke 50 cm. Višina spomenika in nagrobnikov lahko doseže 100 cm, širina pa mora biti primerna grobnemu prostoru. Gradnja novih grobnic na pokopališču ni dovoljena. Ponovni pokop v isti grob je dovoljen po preteku mirovalne dobe. V lahki in peščeni zemlji je pokop v isti grob dovoljen po 10 letih, v težkih ilovnatih tleh pa po 20 letih. Pokop v tuj grob brez poprejšnjega soglasja dotedanjega najemnika groba ni dovoljen. Za vzdrževanje grobov so odgovorni najemniki grobov. (<https://www.uradni-list.si/1/content?id=49506>, marec, 2018)

2.3 POSTELJNI DODATKI

Spalni pripomočki

Navade spanja se razlikujejo tudi glede na uporabo spalnih pripomočkov, kot so to na primer ležišče, vzglavnik, spalna oblačila in podobno, pa tudi glede na to, ali spimo sami, v paru ali s celo družino - torej kakšna je umeščenost spanja v prostor.

Da je spanje učinkovito, je pomembna tudi kakovostna posteljnina. Med njo spadajo odeje in vzglavniki.

2.3.1 VZMETNICA IN NJEN RAZVOJ

Vzmetnice so najbolj tradicionalen in najbolj razširjen tip ležišča. Gre za niz vzmeti, povezanih med sabo in oblečenih v neko oblazinjenje.

Prvo ležišče je človek izumil že v mlajši kameni dobi. Narejeno je bilo iz kupa listja, trave ali slame, prekrito pa z živalskimi kožami. V izogib umazaniji in škodljivcem so bila dvignjena od tal. Skozi stoletja so se s pomočjo na novo odkritih materialov in načinov predelave le-teh ležišča razvijala v smeri večjega udobja, boljše podpore telesa ...

Slika 5: Primer vzmetja na stolu (Vir: Spletni vir – točneje v poglavju o virih)

Izum vzmetnice je bil verjetno največji napredek v razvoju ležišč. Z industrijsko revolucijo smo dobili osnovo za izum vzmetnice – jekleno vijačno vzmet. Sprva je bila leta 1857 patentirana za uporabo v sedalnem delu stola. Izum vzmetnice, ki je vsebovala take vzmeti, se je zgodil leta 1871.

S postavitvijo niza vzmeti med dve plasti oblazinjenja so proizvajalci dobili kompaktno in odporno ležišče oziroma vzmetnico. Ker je bila takrat izdelava vzmetnic zelo draga, so si jih lahko privoščili le na razkošnih ladjah in v razkošnih hotelih.

Od izuma vzmetnice do časa, ko so vzmetnice začele pridobivati na popularnosti, je trajalo 60 let. Tržni delež so začele počasi pridobivati v dvajsetih letih 20. stoletja, bolj pa so se začele prodajati šele po koncu druge svetovne vojne.

Vzmetnice so postale še popularnejše z iznajdbo vzmetenih podnožij, t.i. box spring. Box spring podnožje deluje kot blažilec, tako da razbremeni vzmetnico in podaljšuje njeno življenjsko dobo. Hkrati je postelja višja, kar omogoča lažje vstajanje in leganje. Tako je bila celotna postelja sestavljena iz kovinskega ali lesenega okvirja, box spring podnožja in vzmetnice.

Slika 6: Vzmetja za posteljo (Vir: Spletni vir – točneje v poglavju o virih)

V poznih štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja je na dan prišlo mnogo različnih patentov, izdanih v povezavi z vzmetnicami.

Same vzmetnice se v letih od iznajdbe pa do danes niso kaj dosti spremenile. Osnova za vzmetnice je še vedno jeklena vijačna vzmet, ki pa jo lahko uporabimo v različnih kombinacijah. Tako dobimo različne vrste vzmetenja.

Bolj kot sama vzmet so se spreminjali materiali okoli nje, se pravi oblazinjenje okoli vzmeti, s katerim proizvajalci določijo različne vrste vzmetnic, ter zunanja prevleka.

<http://vzmetnice.net/zgodovina-vzmeti/> 7. 11. 2017

2.3.2 ODEJE

Odeje so lahko prešite, volnene ali pernice. Odeje morajo biti dober izolator, in sicer take, da oddajajo vlago. Te se razlikujejo po možnosti vzdrževanja oziroma čiščenja. Prednost volne in

perja je, da gre za naraven material. Nekateri ljudje pa so alergični na naravna vlakna, zato se

uporabljajo sintetične odeje. Te vrste odej se tudi bolj preprosto negujejo kot odeje iz naravnih materialov.

http://www.ambientonline.net/revija/spalnice_otroske_sobe/pohistvo_spalnice.htm, 6. 10. 2017

2.3.3 BLAZINE VZGLAVNIK

blazína -e ž (i) 1. s perjem, žimo, volno napolnjena podloga za ležanje ali sedenje

Dober vzglavnik je zelo pomembne za naš počitek. Le-ta mora sprostiti vratne mišice in nuditi

mehko oporo naši glavi in vrat postaviti v pravilen položaj. Včasih so poznali samo polnila, ki so jih našli na kmetiji ali v naravi. Skozi zgodovino pa so se spreminjala tudi polnila. Od luščin, slame, listja, do puha, bombaža in vedno bolj drugačnih polnil.

Različna polnila za vzglavnike:

PUH IN PERJE: pridobiva se ga iz perja gosi. To je zelo mehko in zračno. Spada med naravna polnila. Za vzglavnike s tem polnilom je značilno, da se prilegajo glavi in telesu. Nekoč in danes puh velja za dražje in manj dostopno polnilo.

- SINTETIČNI PUH: je umetno vlakno, ki posnema naravno obliko naravnega puha. V mokrih razmerah ne izgubi izolacijskih lastnosti in se ne zasiči s prahom. Zardi tega je tudi vzdrževanje lažje.

- BOMBAŽ: so naravna vlakna, ki jih v večini predelajo v tanke niti, iz katerih tkejo tkanine. Za to polnilo velja, da naredi vzglavnik bolj kompakten in čvrst. Slabost bombaža je pri močno beljenem in kemično obdelanemu bombažu, saj lahko vsebuje kemikalije.

- POLIESTER: posebnost takšnega vzglavnika je, da je večji, kot je njegova vsebnost v tkanini, manj se blago mečka. Za polnilo se uporabljajo poliestrska vlakna. Njihova slabost pa je, da se hitro spremenijo v grudice in vzglavnik izgubi obliko. Največkrat se uporablja kot okrasne blazine.

- RAZLIČNE LUŠČINE: ajdove, pirine, prosene. Luščina ali olušček je olup različnih vrst zrnja. Posebnost naravnega polnila je, da ohrani vse značilnosti varovanja zrnja (poleti lupina varuje zrno pred vročino, pozimi in pozno jeseni pa pred mrazom). Gre za naravno polnilo, ki pa ga je potrebno vsake toliko časa zamenjati. Se anatomsko prilega, je zračno in prožno, oblika luščin masira predel glave in ramenskega obroča ter deluje kot naravno zdravilo za nespečnost.

- VODNI VZGLAVNIK: vzglavnik, ki je običajno iz umetnega materiala, je napolnjen z vodo, tako da postane bolj mehek in čvrstejši. Tekočina omogoča telesu, da se odziva na vsak gib telesa, ki se dotika z njim.

- VZGLAVNIK IZ LATEKSA: »vzglavnik, ki diha«, ima prevleko, ki je pralna in ne vsebuje umetnih materialov, ki bi dražili kožo ali ustvarjali potenje. S svojo luknjasto strukturo omogočajo izredno dober pretok zraka. (<http://www.zdravapostelja.si/vzglavniki.html>, oktober 2017)

Ena od informatork, gospa Danica (1931), pravi: » V *povštre* smo včasih natlačili pleve, zaradi vsakega že najmanjšega premikanja z glavo, je zašumelo. Na žičnati mreži so bili *feder modroci*, nanje smo položili vrhnje *modroce*. V nekaterih je bila morska trava. Če ni bilo denarja, smo na žičnato mrežo položili le plevnico s koruznimi omajki. Ljudje so zelo radi hodili k večjim kmetom majit koruzo, saj so – namesto plačila – s seboj odnesli omajčevno. Plevnica se je ob vsakodnevni uporabi običajno stanjšala, zato so omajke ob letu dodajali. Običajno se je to počelo med šmarnimi mašami (od 15. avgusta do 8. septembra), ko smo jih še oprali in posušili na soncu posušili.«

2.3.4 POSTELJNINA

Posteljina je prva stvar, ob/na kateri se zjutraj zbudimo, in zadnja stvar, ki jo vidimo, preden potonemo v spanec. Ker je v neposrednem stiku z našo kožo, je zelo pomembno, iz kakšnega materiala je narejena. Zelo dobro je, če je narejena iz naravnega materiala, ki diha in odvaja vlago. Zelo priljubljena izbira izdelovalcev posteljnine je zato že dalj časa bombaž, ki je trpežen in ga je enostavno vzdrževati. Poleg tega zmanjšuje možnost nastanka alergij, je izredno udoben in mehek – skratka, idealen za spanje. Poleg tega je tudi cenovno zelo dostopen. Še en material, ki je zelo primeren za vse, ki jih pestijo alergije, je svila. Posteljina iz svile slovi po svoji izjemni gladkosti. Je dražja od običajne posteljnine in nudi visoko stopnjo ugodja. Ker so vlakna svile luknjičasta, je taka posteljina tudi zelo zračna. Še

posebej primerna je za uporabo v poletnih mesecih, saj ohranja hlad. Vendar ima tudi svila svoje minuse, saj je zahtevnejša za vzdrževanje kot bombaž.

Svileni posteljnini je po videzu in otipu zelo podobna tista iz viskoze, ki pa je veliko lažja za vzdrževanje. Tudi viskoza je mehka in spominja na naravne tkanine. Viskoza posteljnina je izjemno lahka, prepustna za zrak in vpojna za vlago. Podobna posteljnina je tudi taka iz mikrovlagen, ki je tanka, njeno vzdrževanje pa ni zahtevno. Nekoč so posteljnino izdelovali iz lana, h kateremu se proizvajalci v zadnjih letih radi vračajo. Lanena posteljnina je nekoliko dražja od bombažne, vendar boste z njo nadvse zadovoljni, predvsem zato, ker poleti hladi, pozimi pa prijetno greje.

Slika 7: Primer enojne mladinske postelje in posteljnine z vzorcem (Vir: arhiv avtorice)

Slika 8: Primer posteljnine s poslikavami (Vir: arhiv avtorice)

2.4 OBIČAJI IN LJUDSKA VEROVANJA

Postelja je bila že od nekdaj spremljevalka ljudi: v posteljah so žene rodile, skupno posteljo sta ženin in nevesta uporabljala z vstopom v zakon, v postelji so ljudje umirali. Zato ni čudno, da so bili s posteljo nekoč povezani številni običaji in verovanja. Le-ta danes samo deloma še žive v ustnem izročilu. Ustno izročilo pravi, da postelja ni smela biti nepostlana, ker bi lahko prišel vanjo zli duh. Kdor bi spal v taki postelji, bi lahko prej zbolel in bi bila nevarnost, da bi umrl. Na posteljo so risali pentagrame ali vanjo dajali preluknjane kamne, da jih ponoči ne bi tlačila mora. (Šarf, 1959)

Kvaliteta posteljnine je bila včasih odvisna od bale, ki jo je h hiši prinesla nevesta. Žal pa jo je uporabljala le za zakonsko posteljo, ostali so se morali zadovoljiti s kakšnimi raztrganimi in preperelimi rjuhami, ki so že zdavnaj izgubile svojo belino.

Če zjutraj, ko vstaneš iz postelje, stopiš z desno nogo na tla, boš imel tisti dan uspeh; če pa z levo, pa ne.

2.4.1 ROJSTVO IN OTROŠTVO

Matere so navadno rodile na postelji v kamri. Da se ob porodu rjuhe ne bi umazale so le te odstranili, tako da je žena rodila samo na slami, katero so večkrat zamenjali. Otrok je spal v zibelki, če so jo imeli pri hiši. Na dno so položili *plevnico*, ki je zaradi ovsenih plev, ki so silile skozi platneno rjuho, pogosto *bodla*. Glavico so mu, če jo je obračal le v eno stran, *podlagali*. To pa zato, ker so se bali, da bo na eni strani postala ploščata.

2.4.3 ZAKONSKO ŽIVLJENJE (ODRASLA DOBA)

Za svatbene dni so dali na posteljo blazine, oblečene v oblačila z rdečo barvo, da zli duh ne bi mogel škodovati nevesti. Prvikrat ta ni smela sama postlati postelje. Namesto nje je to storila teta ali birmanska botra. Z enakim namenom je moral kdo od svatov leči na posteljo pred mladoporočencema ali pa sta tadva morala najprej leči na slamo v gnojni koš, ki so ga svatje ob polnoči prinesli v hišo, se nato odkupiti in šele nato sta smela v posteljo. Imeli so tudi navado, da so k postelji ali pod posteljo ženina in neveste privezali zvonec, da je pozvonil, ko sta ta dva legla v posteljo.

Ena od vraž (Bela Krajina) govori tudi, da morajo biti /.../ valjar in trije klepci iz mlina biti na božični večer pod gospodarjevo posteljo, da jih ne bo vrag klepal. (https://www.etno-muzej.si/files/vrazeverje_na_slovenskem.pdf, marec 2018)

2.4.6 BOLEZEN

V omari so gospodinje hranile par rjuh in prevlek, za vsak slučaj, če je kdo od domačih zbolel in je bilo potrebno poklicati zdravnika. Rjuhe so bile lanene in po 2. svetovni vojni, ko je bila z blagom kriza, so marsikatero rjuho razstrigli tudi za narodno nošo ali pa podobna, narodno obarvana oblačila, ki so jih oblekli za različne nastope.

Imeli so tudi navado, da so spali z nogami usmerjenimi v kot, da ne bi umrli prehitro, ali da bi bili obvarovani pred vsem in vsakomur, ki bi s hudim namenom prišel v hišo. Navado so utemeljevali s tem, da samo mrlič tako leže, da noge k vratom mole.

Ena od vraž je povezana tudi s kukavico, in sicer če jo človek prvič v letu sliši peti, ko leži bolan v postelji, poletja ne bo učakal. Kukavica ga je "izkukala", so rekli. Tudi ptica, ki je po nesreči priletela v sobo, kjer leži bolnik, je znamenje prihajajoče smrti, še posebej, če je črnokrila. (<https://www.vecer.com/ljudska-vrazeverja-kukavica-ga-je-izkukala-6258384>, marec, 2018)

2.4.7 SMRT

Bolnik na smrtni postelji se ni smel pokriti s kosmato odejo, saj bi tako težje umrl.

Posteljo umrlega so takoj po smrti nesli iz hiše, posebno hitro so zavili rjuhe in ostalo posteljnino, sicer bi bila nevarnost, da bi kmalu umrl še kak član družine. Včasih so slamo in plevnico požgali, posteljnino preprali, posteljo pa umili.

Pare so včasih pripravili doma. Na začetku trug/krst še niso poznali. Za podlago so dali kakšen star *kovtar ali plevnco*. V Žireh je šele leta 1926 Franc Potočnik začel delati truge/krste na zalogo. Pred 2. svetovno vojno je vsaka hiša imela tintah, ki so ga pokrili čez trugo. Tintah je nakazoval, da je duša umrlega že na drugi strani v večnosti.

Umrlega niso takoj položili v krsto ali trugo, saj jih ni bilo mogoče kupiti. Naročili so jo pri vaškem mizarju. Ta je prišel umrlega izmerit in naredit krsto točno po meri. Les so mu dali žalujoči sami.

Govekar, A., Tratnik, V.: Od zibelke do groba, raziskovalna naloga. OŠ Žiri, 2018.

Umrli je do pogreba ležal samo na mrtvaškem, odru brez krste. Sklenjene roke so mu ovili z rožnim vencem. Mrtvaški oder je stal v največji sobi v hiši. Pred oder so postavili mizo, nanjo križ in na vsako stran dve goreči sreči, poleg umrlega pa posodico z blagoslovljeno vodo in vejico pušpana. Na steno so obesili slike, oder so okrasili z rožami in zelenjem. (Bogataj, Gantar, Podobnik, 2014)

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 METODOLOGIJA

Pri delu sva uporabili anketni vprašalnik in intervju. Anketa je metoda, v kateri testiramo hipoteze. Sestavili sva vprašalnik. Večina vprašanj v anketi je zaprtega tipa, ta sprašujejo po splošnih podatkih, le nekatera vprašanja pa so odprtega tipa. Pri strukturiranem intervjuju pa so bila vprašanja odprtega tipa, informacije smo dobili tudi s pomočjo podvprašanj.

3.1.1 Opis vzorca raziskave

Anketirali sva 52 prebivalk oz. prebivalcev Žirov, starih nad 60 let. To starostno mejo sva si postavili, ker sva želeli pridobiti čim več informacij, ki tonejo v pozabo; mlajšim je ležišče, kakršno ga imamo sedaj, samoumevno. Intervjuja pa sva opravili z gospodom Alfonzom Zajcem in gospo Mojco Trček.

3.1.2 Opis merskega instrumenta

Anketa je bila sestavljena iz 44 vprašanj, večinoma zaprtega tipa (Priloga). Nekaj vprašanj je bilo odprtega ali delno odprtega tipa.

3.1.3 Opis postopka zbiranja podatkov

Tako intervju kot anketiranje sta bila opravljena na terenu. Anketo so vprašani dobili v pisni obliki in je priloga tej raziskovalni nalogi.

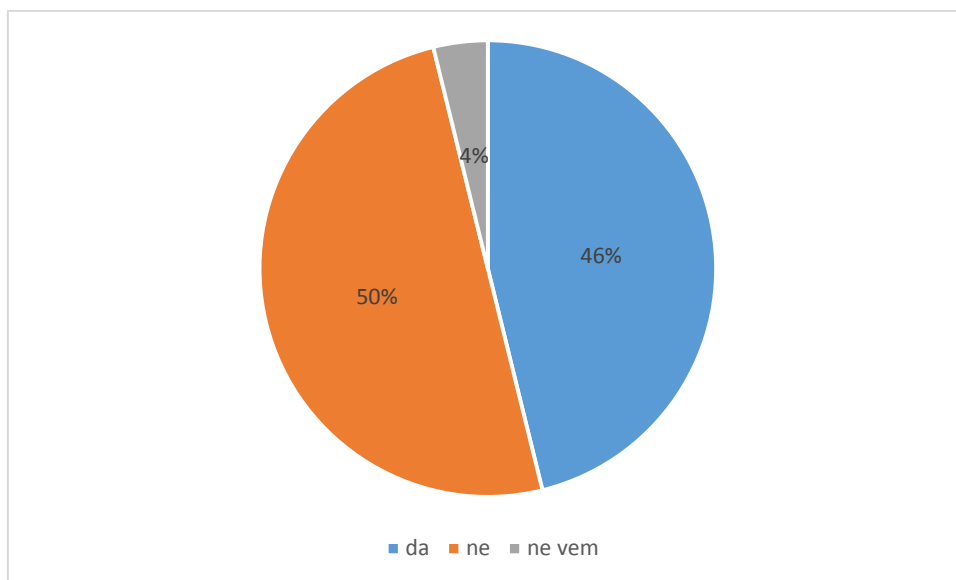
3.1.4 Obdelava podatkov

Pridobljene podatke iz ankete sva prešteli, uredili in grafično prikazali (pred tem sva uporabili statistično metodo) ter jih komentirali.

Za razpravo sva uporabili metodo razlage, interpretacije. Glede na to, da odgovori pri nekaterih vprašanjih niso vsebinsko 'polni' za najino nalogo, jih predstaviva le posredno.

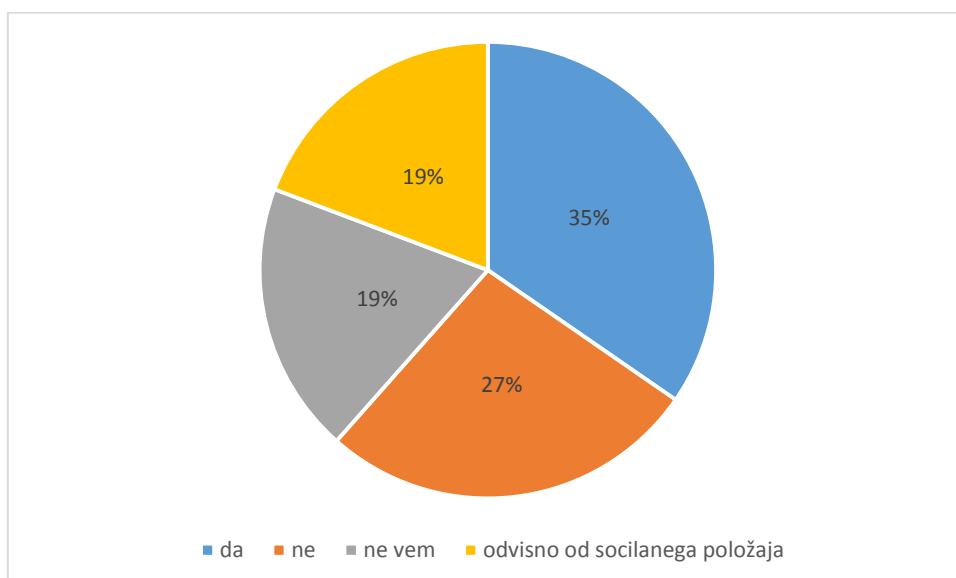
3.2 REZULTATI

3.2.1 Rezultati ankete

Graf 1: Ali ste kot dojenček spali v zibki?

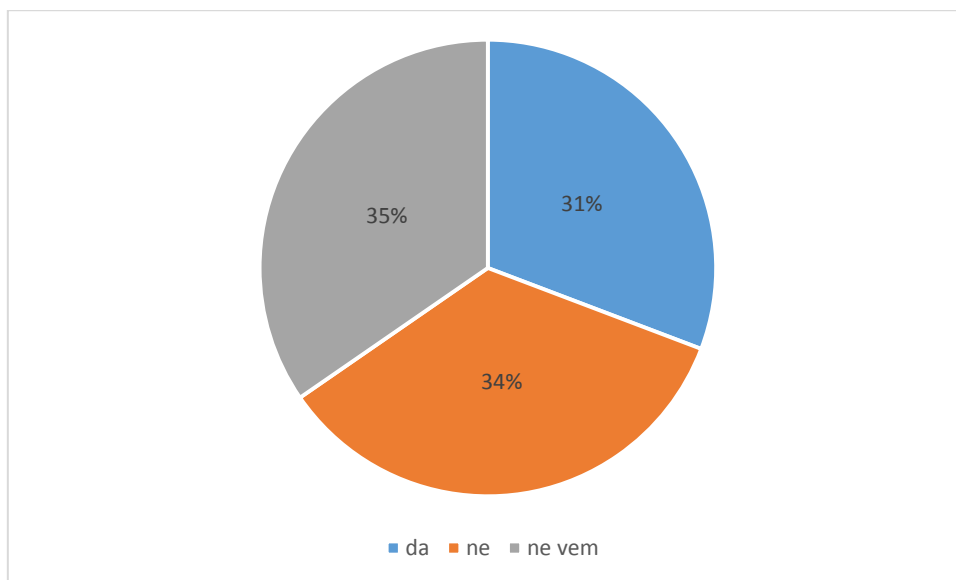
Graf 1 nam prikazuje, da je 46 % anketiranih spalo v zibki, polovica naketiranih pa ne. Le 4 % žensk je odgovoril, da ne ve, kje je spala kot dojenček.

Graf 2 : Ali so bile zibke izrezljane?

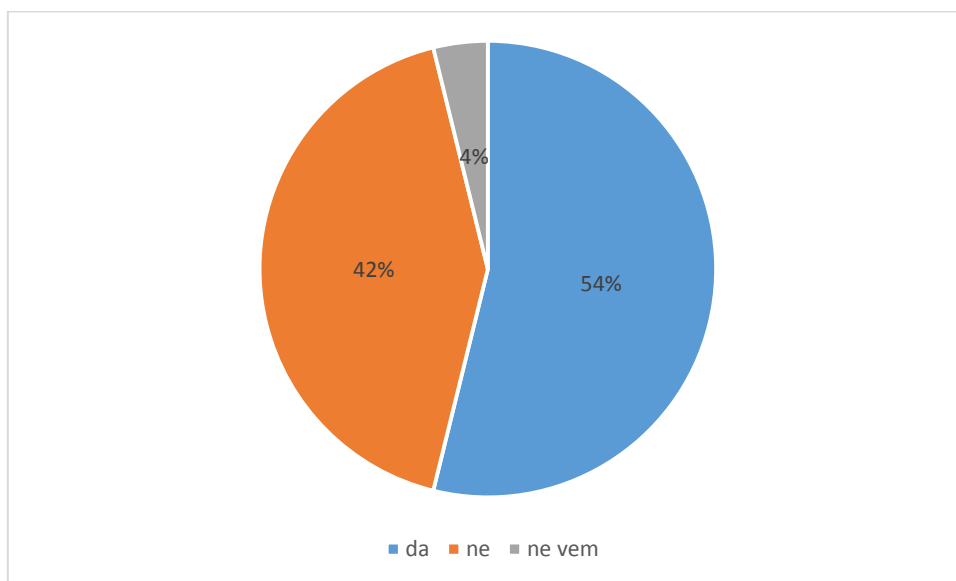
Prav tako drugi graf prikazuje, da so zelo podobno odgovarjali moški in ženske, saj je 35 % vseh anketirancev ogovorilo, da so bile zibke izrezljane, 27 % jih pravi, da zibke niso bile izrezljane.

19 % anketiranih odgovora na to vprašanje ne ve, v enakem odstotku pa pravijo, da je bilo to odvisno tudi od socialnega položaja.

Graf 3: Ali so bile zibke porisane?

Zibke so bile porisane, pravi osem anketirancev, devet anketirancev meni, da niso bile porisane, prav tako tudi osem anketirancev na to vprašanje ne ve odgovora. Glede motiva so si precej enotni, saj ne vedo, da bi zibke bile porisane z določenim motivom. Tako meni večina anketirancev, torej dvajset. Kot motiv so posamezniki navedli rožo, gumb, srce in IHS.

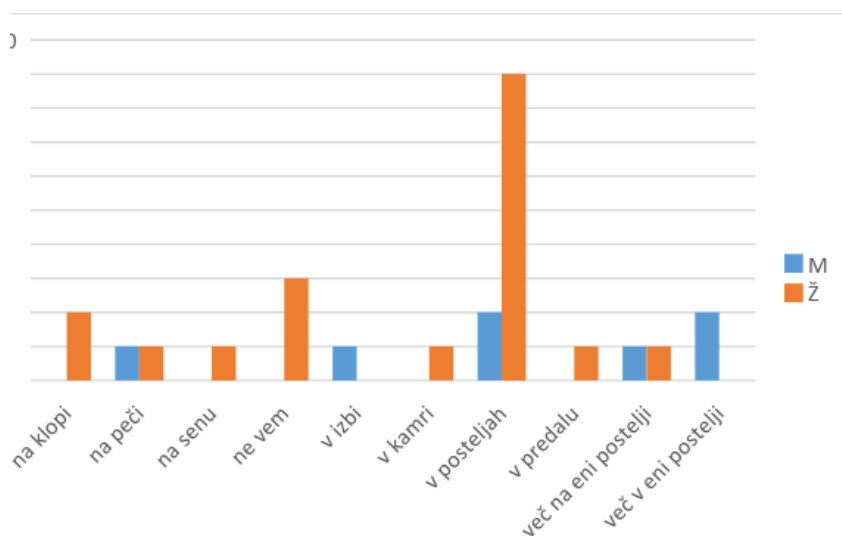

Graf 4: Ali ste kot dojenček spali v košari?

Največ jih je odgovorilo, da so kot dojenček spali v košari, in sicer 54 %. Kar 42 % jih je odgovorilo, da niso spali v košari, 4 % pa ne ve odgovora na to vprašanje.

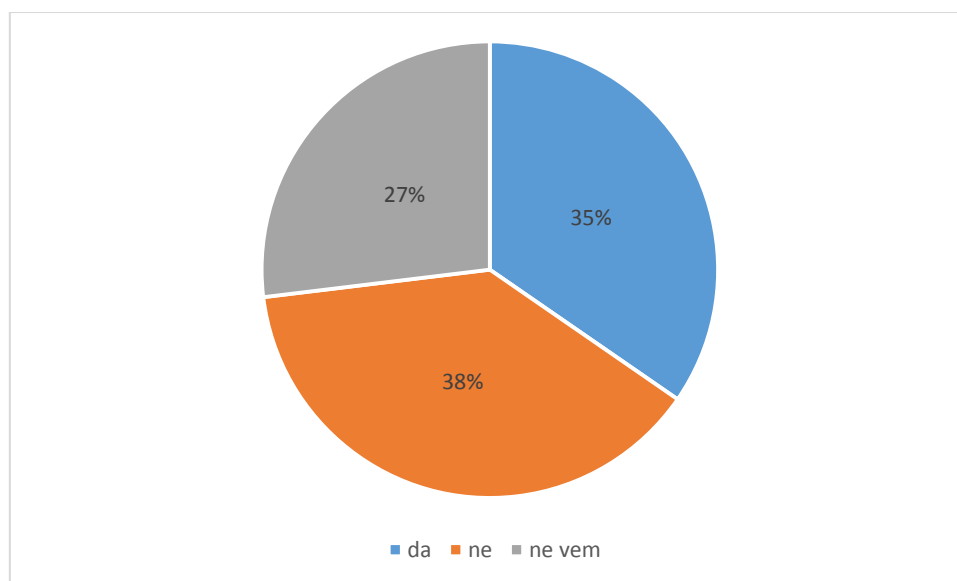
Na vprašanje, kje so še spali dojenčki, jih kar 42 % ne pozna odgovora. Poleg že omenjene zibelke so navedli še odgovore, da so spali v predalu (11 %), na peči (11 %), prav tako na peči, da so spali tudi pri starših so prav tako odgovorili v 11 %. 3 % moških je odgovorilo, da so spali v priročnem ležišču ter ravno toliko tudi žensk, da so spali tudi pletenih košarah ter 3 %, da so spali tudi v postelji.

Na vprašanje, kje so spali mlajši otroci (do 10 let) jih je največ odgovorilo, da je *več otrok spalo v eni postelji*, in sicer 27 %, da so otroci spali *na peči* je odgovorilo 19 % vprašanih, *ne vem* so odgovorili v 15 %, da so otroci spali *na klopi* je odgovorilo 11 %, da so spali *na postelji* jih je odgovorilo 11 %, ravno toliko tudi, da so spali v zibki, pri straih starših pa 3 %.

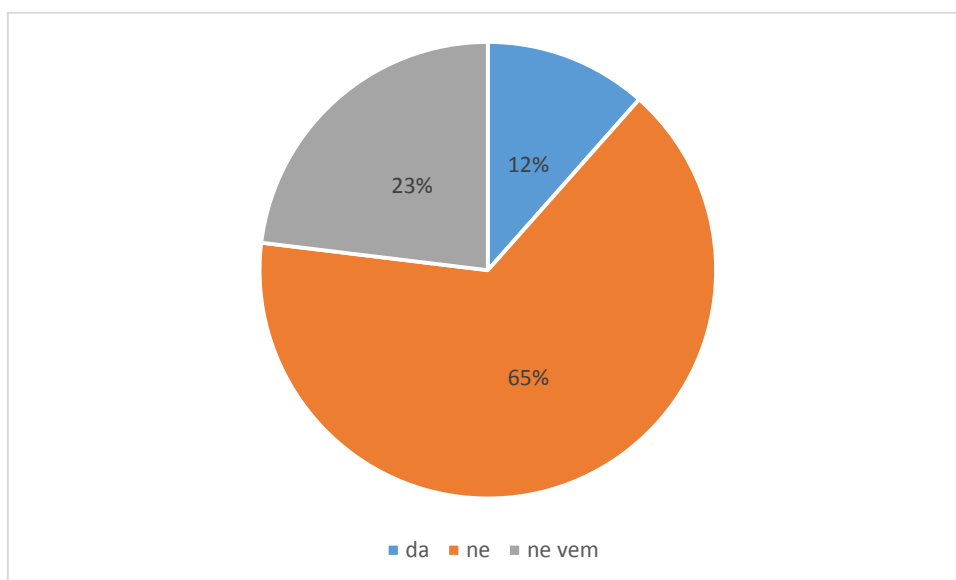
Graf 5: Kje so še spali otroci (10-15 let)?

Največ anketirancev (42 %) je odgovorilo, da so starejši otroci spali *v posteljah*. Ostali so odgovarjali, da je več otrok spalo *v eni postelji*, *na peči*, *na klopi*, *na senu* v *izbi*, *kamri*, *tudi predalu*, 11 % jih je odgovorilo, da ne vedo.

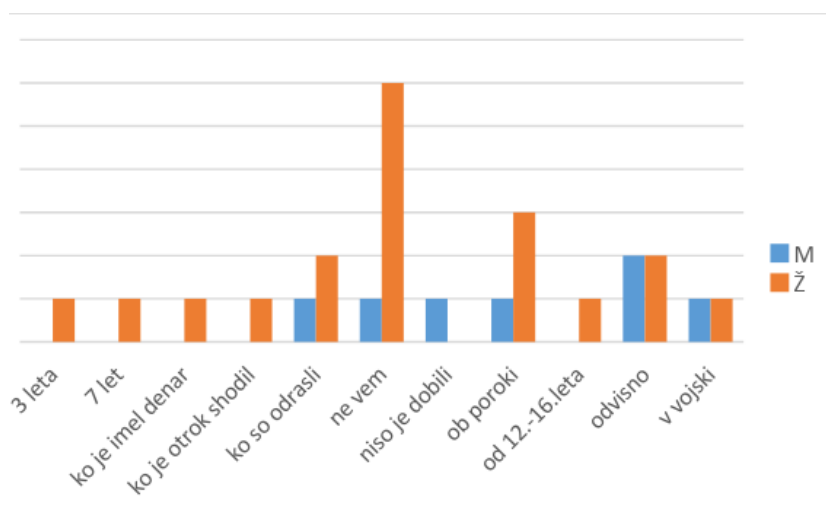
Graf 6: Ali se je v Žireh spalo pod pečjo?

Iz grafa je razvidno, da je 35 % anketirancev odgovorilo, da so spali pod pečjo, 38 % - večina - anketirancev pravi, da ne in 27 % jih ne ve.

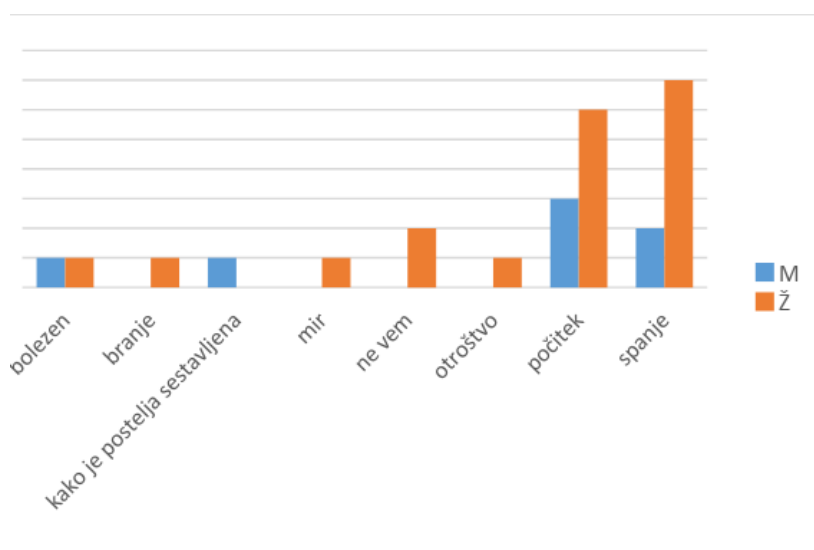
Graf 7: Ali se je v Žireh spalo na stopnicah/podestu?

Iz grafa je razvidno, da anketiranci povečini (65 %) menijo, da se v Žireh ni pogosto spalo na stopnicah ali podestu. 12 % jih je odgovorilo pritrdilno, 23 % jih ne ve.

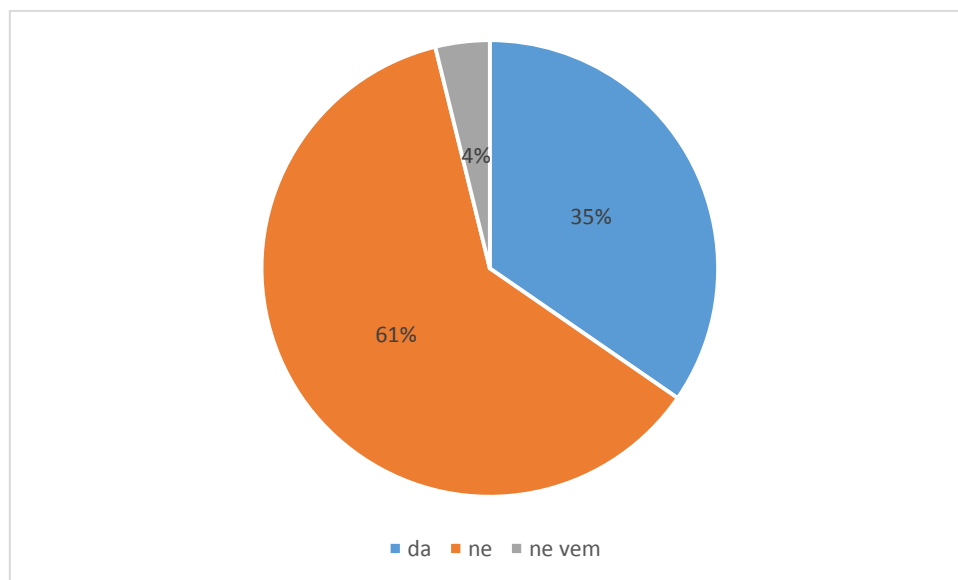
Graf 8: Kdaj so otroci dobili svojo prvo posteljo?

Največ anketirancev (27 %) je odgovorilo, da tega podatka ne pozna. Ob poroki je odgovorilo 15 %, ostali odgovori (3 leta, 7 let, ko so odrasli, v vojski ...) so zastopani z nižjim deležem.

Graf 9: Ob besedi "postelja" se spomnim na?

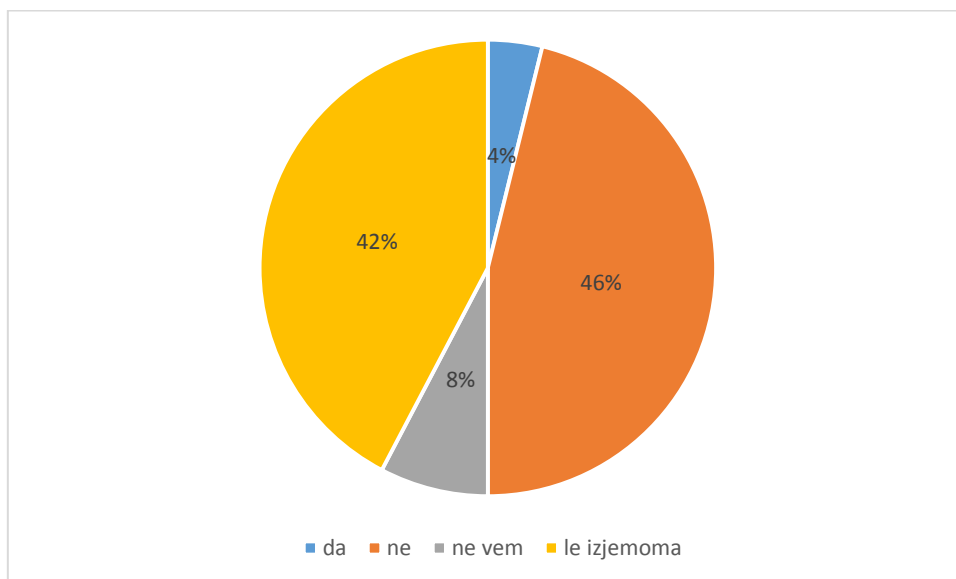
Slovar slovenske knjižnega jezika pravi, da je *póstelja* -e ž (ó) kos pohištva, namenjen in prirejen za ležanje, spanje: v sobi sta dve postelji; napraviti posteljo postlati, urediti; postlati posteljo; pog. preobleči posteljo zamenjati posteljno perilo; uleči se na posteljo, v posteljo; biti, ležati v postelji; otrok spi v svoji postelji ... Anketiranci pravijo, da se spomnijo na spanje (35 %), na počitek, na bolezen, na branje, na mir, na otroštvo in zanimiv je tudi odgovor – kako je postelja sestavljena. 8 % anketiranih ne pozna odgovora.

Graf 10: Ali mislite, da bi lahko živeli brez postelje?

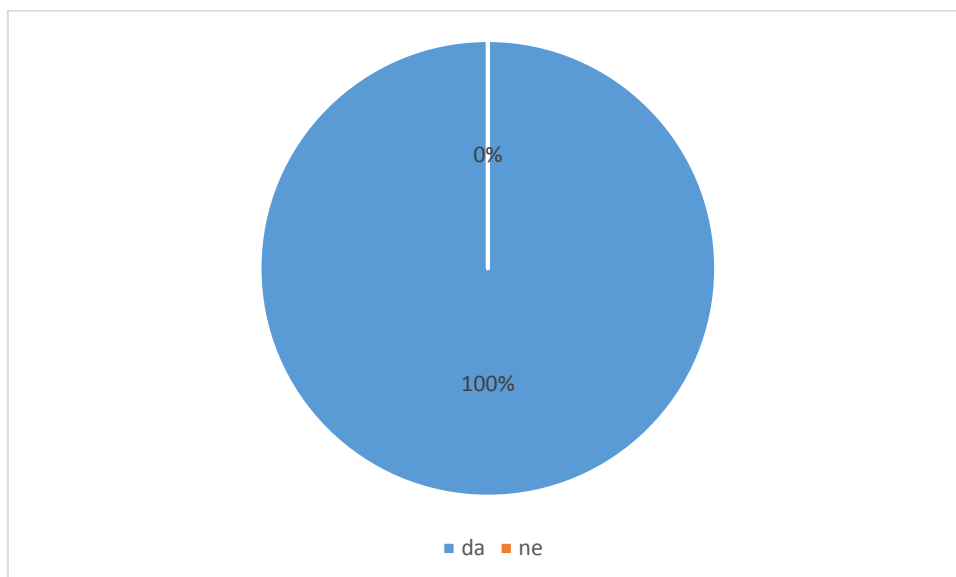
V več kot polovica (61 %) jih je odgovorilo, da brez postelje ne bi mogli živeti, 35 % anketirancev meni, da bi lahko, 4 % anketiranih nima odgovora.

Na vprašanje, iz kakšnega lesa so bile postelje je 46 % odstotkov anketirancev odgovorilo na to vprašanje, da ne ve, 23 % odstotkov jih je odgovorilo, da je bila to smreka, 7 % da je bila češnja, prav tako jesen in oreh ter po 4 % pa menijo, da je bila bukev oz. macesen.

Graf 11: Ali so bile postelje izrezljane?

V Žireh pravijo anketiranci, da postelje niso bile izrezljane ali le izjemoma. 8 % vprašanih ni podal odgovora, 4 % pa so odgovorili, da so bile izrezljane postelje. Najbrž so bili pri tej hiši premožnejši oz. so nekaj dali tudi na pohištvo kot okras.

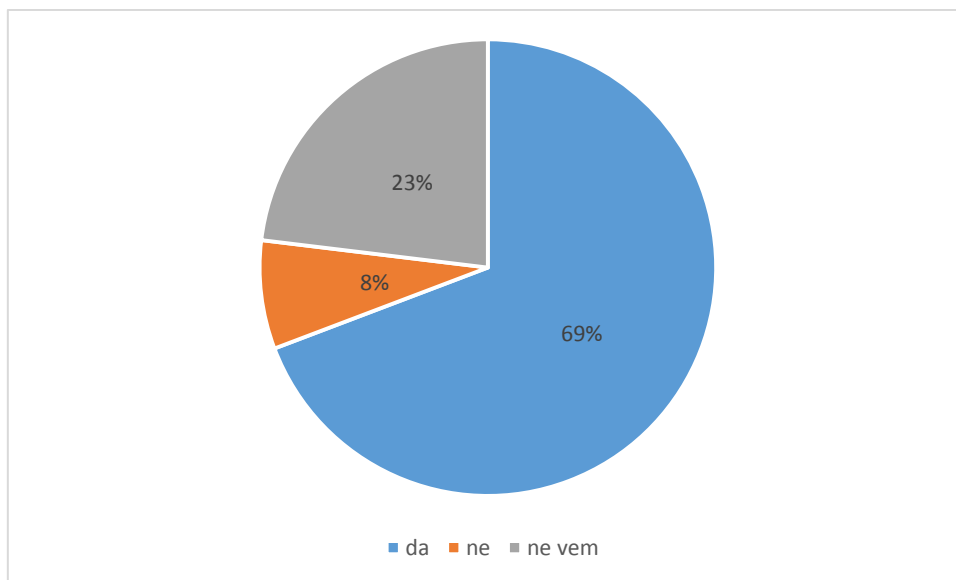

Graf 12: Ali ste spali na "plevncah"?

Na vprašanje ali so anketiranci spali na plevncah je bil odgovor popolnoma enoten, saj so vsi anketiranci odgovorili pritrdilno. V Žireh so torej, po odgovorih anketiranih sodeč, vsi občutili s *plevami napolnjena blazina (za ležanje)*.

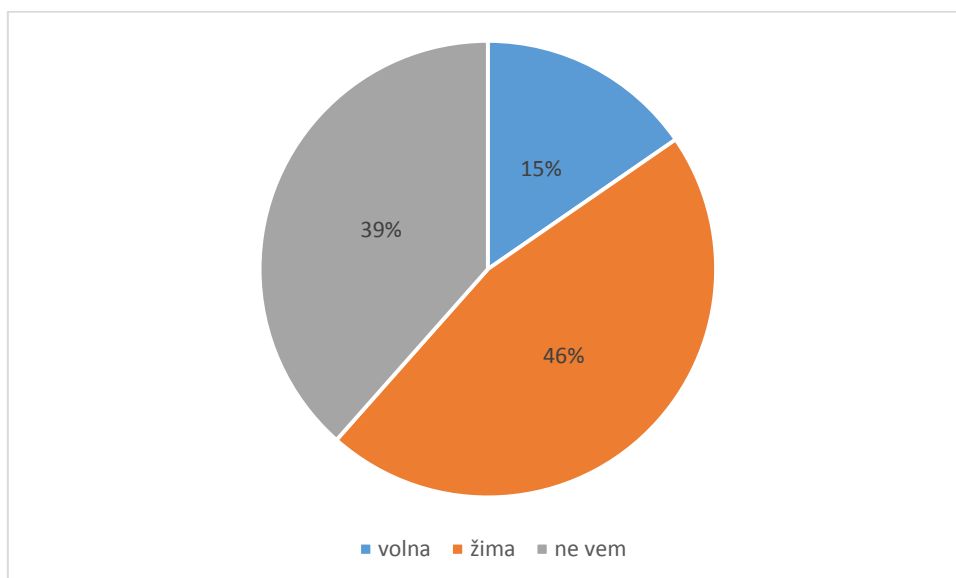
Na vprašanje, kdaj so plevnice zračili, smo prejeli naslednje odgovore, največ jih je odgovorilo, da tega ne ve; ostali pa da čez dan, zatem sledi odgovor poleti, jeseni, pomladi, med prazniki, ob sončnem vremenu, za veliko noč ali pa jih sploh niso zračili.

Polnilo v modrocih je bila žima (27 %), da so jih polnili s travo (27 %), z volno (12 %), ostali odgovori so bili še s plevami, slamo, z bombažem, s senom. 8 % jih je odgovorilo, da polnila v modrocih sploh ni bilo. Sicer pa so polnilo dobilindoma, v močvirju, v seniku, pri izdelovalcu modrocev, pri kmetu, pri tapetniku, sedlarju, trgovini, največ anketirancev pa na to vprašanje ni vedelo odgovora.

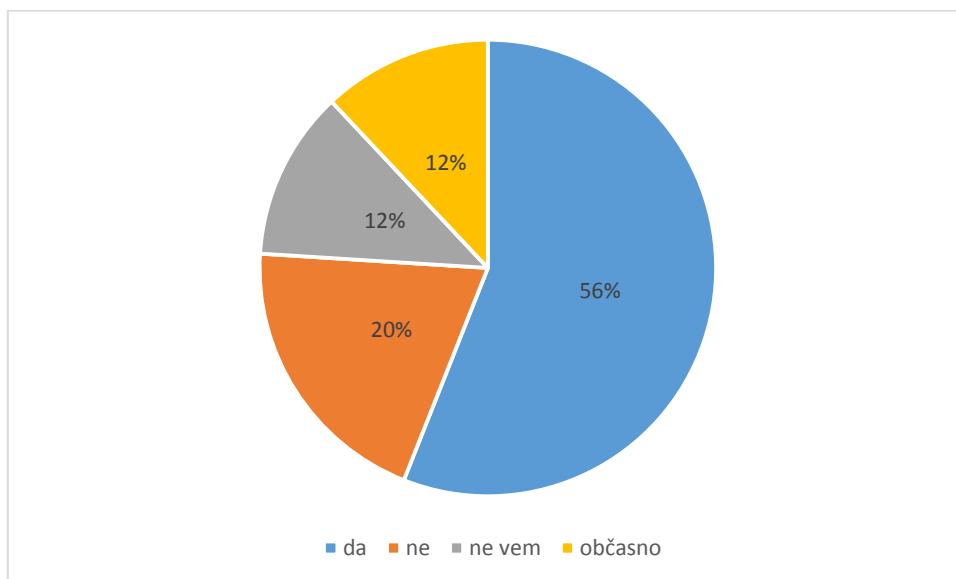
Graf 13: Ali so bile razlike v ceni glede na vrsto polnila?

69 % anketiranih pravi, da je bila razlika glede na ceno, in od tega je bilo verjetno tudi odvisno, kakšno polnilo si bodo privoščili.

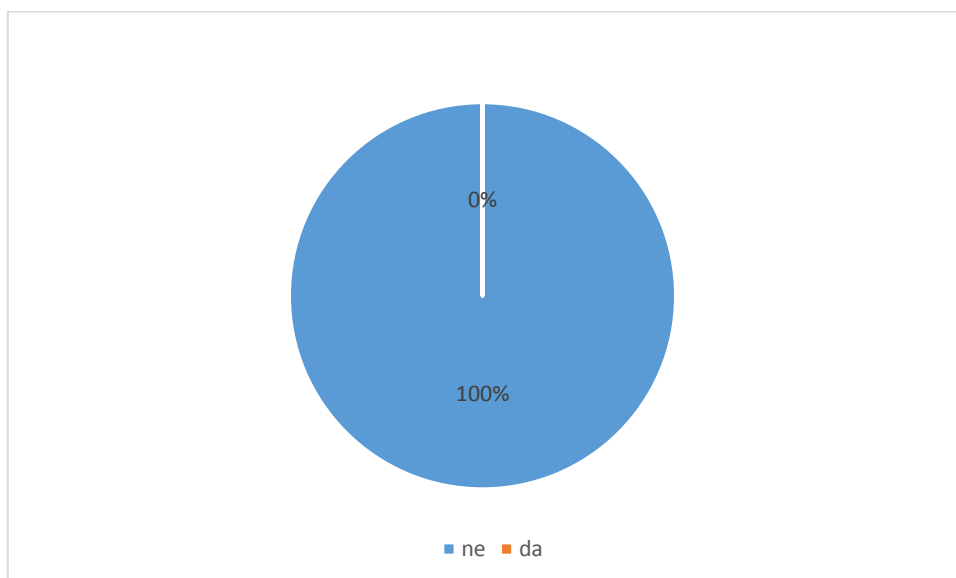
Graf 14: Če da, katero je bilo dražje?

Večina anketiranih (46 %) ve, da je bila žima dražja. Da so v tolikšnem deležu (39 %) pisali ne vem, je mogoče sklepati po tem, da so bili anketiranci takrat še otroci in niso vedeli, koliko kaj stane.

Graf 15: Ali se je spalo tudi na divanih?

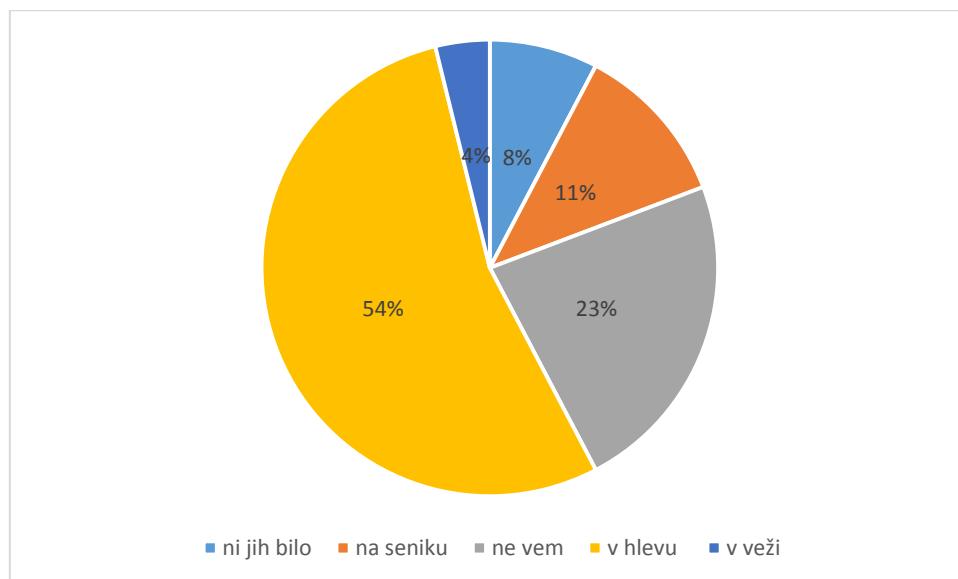
Na vprašanje, ali so spali tudi na divanih, so anketiranci odgovorili v več kot polovici primerov (56 %), da se je spalo, posamezniki pravijo, da le občasno, 12 % anketirancev je odgovorilo, da ne in 12 % anketiranih ne ve.

Graf 16: Ali ste kdaj imeli vodno posteljo?

Na vprašanje, ali ste kdaj imeli vodno posteljo, so odgovorili popolnoma enotno, da je niso imeli.

Sicer pa večina anketiranih ve, kakšnega porekla je njegova postelja (88 %) – med odgovori so naštevali, da lokalni oz. poznani mizarji, potem pa še tovarne kot npr. Meblo, Alples, RYSK. Le 12 % anketiranih ne ve, kdo je izdelal njegovo posteljo.

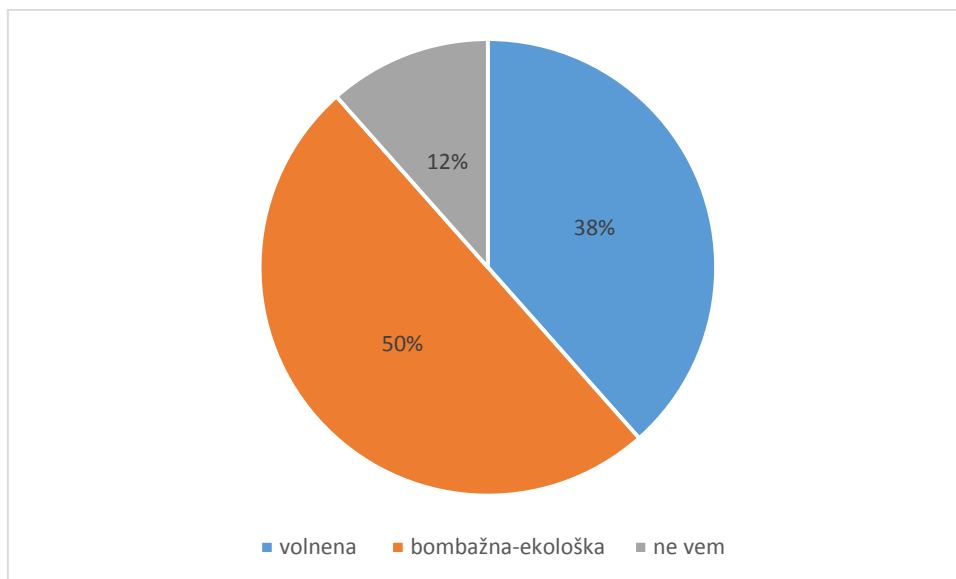
Graf 17: Hlapci in dekleta so noč prebili:

Večina odgovorov je bila (54 %), da so hlapci in dekleta noč preživel v hlevu, sledi odgovor na seniku (11 %), 23 % jih ne ve, 8 % pravi, da hlapcev in dekel sploh ni bilo. Jih pa kar 21 % meni, da se je zaradi skupnih ležišč pojavil problem parazitov, npr. uši.

Kar se tiče spanja v zakonu: 88 % anketiranih pravi, da sta zakonca spala na dveh enojnih posteljah, 12 % pa da na večji enojni, danes pa je situacija ravno obratna, saj 73 % anketiranih uporablja večjo enojno.

Na vprašanje, na katero smer neba je obrnjena njihova postelja, so v 35 % odgovorili, da proti severu, v 27 % proti vzhodu, 23 % proti zahodu in 11 % proti jugu. 4 % vprašanih ne ve. V večini (73 %) pa menijo, da včasih niso gledali, v katero smer bo obrnjena postelja.

Pri posteljnini v večini (58 %) prisegajo na lan in bombaž, ki sta tudi naravna materiala. 4 % vprašanih je napisalo, da bi izbrali posteljnino glede na to, kar bi bilo najceneje. 65 % vprašanim se zdi lepša barvna posteljnina (verjetno je sem šteta tudi posteljnina z vzorcem).

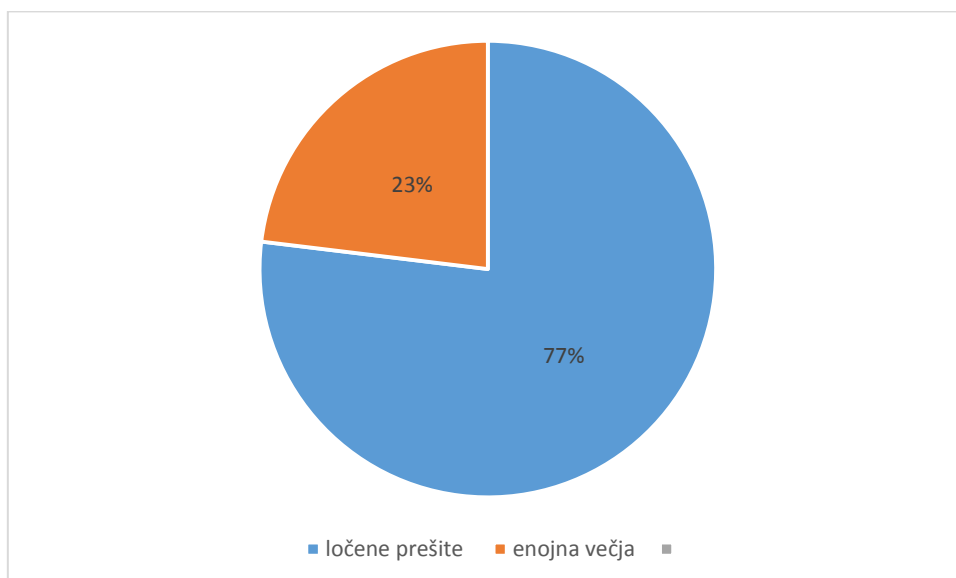

Graf 18: Iz česa je vaša odeja?

Glede pokrivanja danes je slika podobna kot pri materialih, ki jih imajo najraje. Pravijo, da jih ima 50 % bombažno – ekološko, 38 % pa volneno, tj. tudi naravno.

77 % vprašanih je povedalo, da so se včasih pokrivali z odejami, dekami, ostali so navedli še kot rjuhe, 4 % celo stare obleke, nekaj pa jih ne ve. 42 % vprašanih ne ve, kdaj so dobili prve kovtre, jih je pa nekaj napisalo da ob prvi plači oz. okrog 20. leta (23 %).

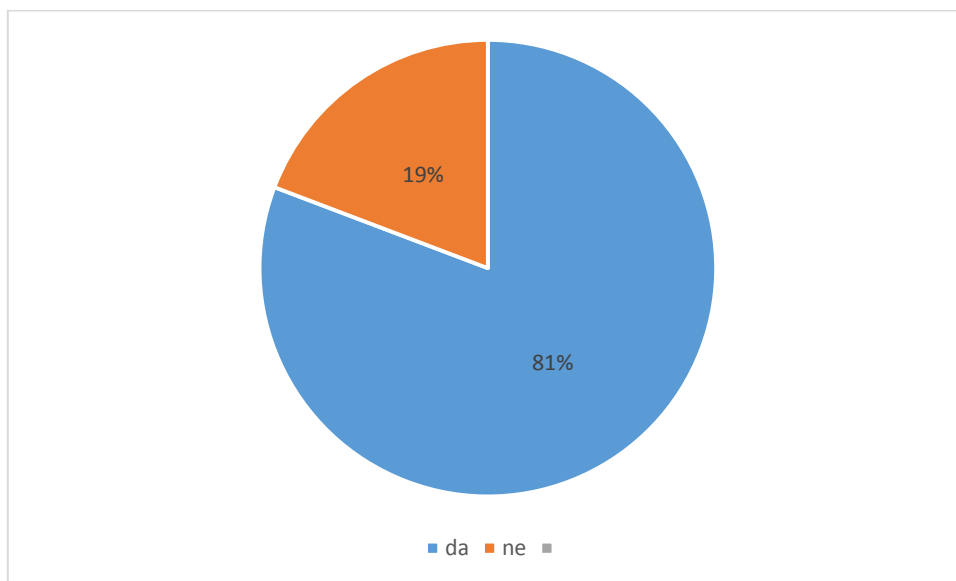
Zanimivo, a obenem presenetljivo se zdi, da prav nihče od anketiranih včasih ni uporabljal spalne vreče. Verjetno bi bili odgovori na vprašanje, če sedaj uporabljajo oz. poznajo koga, da jih uporablja, drugačni.

Graf 19: Kakšne dimenzije odej uporabljate?

Zanimivo, glede na rezultate vprašanja o dimenzijah oz. vrstah postelj, da pa v večini (77 %) uporabljajo ločene, prešite odeje, čeprav je postelja enojna. To si lahko razlagamo tako, da vsak lahko po svoje upravlja s toploto.

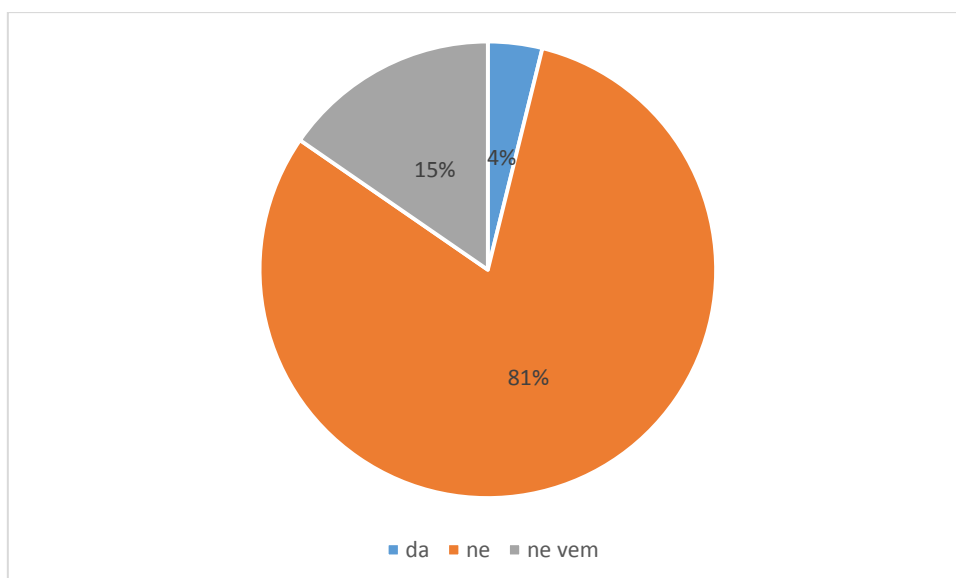
V 88 % so vedeli, kaj je »kaperta« in so tudi pravilno navedli – (lepše/veliko) pregrinjalo za čez posteljo in pri vseh, ki so pravilno napisali, so jo tudi doma uporabljali. Po večini je pa danes ne uporabljajo. Za razliko od včasih pa pri večini anketirancev (70 %) uporabljajo jogi rjuhe.

Graf 20: Ali ste vzglavnike izdelovali doma?

Kar v 81 % so pri anketiranih izdelovali vzglavnike doma oz. so jih izdelovali njihovi starši. To nakazuje tudi na to, da so se Žirovci lotili dela in pa seveda, da so imeli pri roki material: perje od kokoši, ovc, pleve, oves, seno, nekateri so ga kupili ali ga prinesli iz lokalne tovarne Alpina.

Kakšna pa so današnja polnila – pojavijo se že odgovori bombažna/spominska pena, sintetični puh, lateks in seveda različne luščine, perje.

Graf 21: Ali so po smrti uničili posteljo?

Kar 81 % vprašanih je odgovorilo, da po smrti postelje niso uničili, 15 %, da ne vedo. To pomeni, da z gotovostjo lahko trdimo, da so bile postelje v uporabi dlje časa in da v Žireh ni bilo preobilja oz. so bili ljudje varčni (ker so morali biti).

Od običajev, ki so jih anketirani navajali, v zvezi s posteljo smo zasledili zgolj vstop v zakonsko življenje – skupno ležišče, največ pa jih je napisalo, da so dekleta v balo vzela posteljnino.

3.2.2 Intervju

3.2.2.1 Intervju z gospodom Alfonzom Zajcem

Meseca novembra smo opravili intervju z gospodom Alfonzom Zajcem, dolgoletnim informatorjem za raziskovalne naloge žirovskih osnovnošolcev. Žal je bi to zadnji intervju, saj je mesec dni po njem umrl. Gospod Zajec se je rodil leta 1932, bil je prvi in dolgoletni predsednik Muzejskega društva Žiri, vestno in zvesto je shranjeval vse pisne in tudi nematerialne vire o žirovski preteklosti. In upravičeno se sprašujejo številni Žirovci, h komu se bomo sedaj zatekali po številne podatke, s katerimi je rad ustregel vsakomur. Nam je za to raziskovalno nalogo še uspelo. Povedal je vse, česar se je spomnil, zraven marsikaj pokomentiral in se kljub svoji bolezni pohecal. Z informacijami pa je priskočila na pomoč tudi njegova žena, gospa Pavla Zajc. Zelo smo hvaležni, da sta nas – kljub hudi bolezni – sprejela v svojo hišo in nesebično vse, kar sta o ležiščih in kar je z njimi povezanega delila z nami. Odgovori se navezujejo na spanje in način le-tega v Žireh; gre torej za vaško okolje, z veliko kmetijami.

Slika 9: Alfonz Zajec z ženo Pavlo (vir: Žirovske stopinje, 2018)

Kje so spali dojenčki in otroci?

Dojenčki so spali v škafih, mentrgah – mizah s posodo za mešenje kruha, koških, približno pri osmih mesecih tudi v gajtrih. Če se je le dalo, so spali okrog peči (ob, na, pod), žal pa velikokrat tudi na podestu (stopnice) oz. v zgornjih vežah po tleh. Ravno zaradi tega – mraza

in hladu – je kasneje veliko ljudi bolehalo za revmatizmom. Ko so spali v posteljah, jih je bilo lahko več v eni, saj so bili zaradi mraza pokrčeni. Več oseb v postelji je bilo tudi zaradi toplote precej ekonomično.

Na čem?

Da bi bilo čim manj trdo oz. bolj udobno/topleje, so spali na plevncah. To so bile vreče, nabasane z ovoji žit, najpogosteje koruznih, ki so se lepo prilegali telesu. To so zračili poleti, tako da so jo dali ven, v senco, jo 'razrahljali' z grabljami, šele po 12. uri pa so jo dali na sonce.

Kdaj so v Žireh povečini dobili postelje?

Po letu 1850. Postelje so bile lesene, izrezljane oz. poslikane pa redko, le pri kakšnih bolj premožnih.

Iz kakšnega lesa so bile postelje?

Za posteljo se je uporabljal trd les, predvsem za stranice. Uporabljali so les češnje, jesena ... Izdelovali so jih mizarji – tišlarji. V Žireh so bili to: Štrajt, pr Potočnk, Česn.

Kakšni oz. kateri so bili prostori za spanje? Ali so vsi spali v istih prostorih?

Ne, mož in žena sta običajno spala v gorenji hiši, drugi v prostorih okrog peči, običajno so bile to kamre. Hlapci oz. dekle so pogosto spali na hlevu, kjer je bilo od živine zelo tolpo. A pri tem se je pojavil problem nalezljivih parazitov, največkrat uši.

V času vojne so na hlevih spali tudi vojaki. V času 1. svetovne vojne, ko je bila bitka na Soči, je bila to fronta, ki je prihajala tudi iz Žirov.

Kdaj pa je bil otrok zadosti star, da je dobil svojo posteljo?

Dekleta so bila malo v prednosti. Sicer pa svojo posteljo - ko si sam zaslužil s prvo plačo.

Kdaj so se pojavili jogiji?

Jogiji so se pojavili leta 1932; takrat je bila notri morska trava; bili so posebni mojstri, ki so nabrali in trgali morsko travo in jo sušili. Konjska žima je bila zelo draga. Vzmeti so bile vedno medeninaste, in sicer zato, da niso rjavele.

Po potrebi so na jogi, pod posteljnino dali nepremočljivo platno, podobno polivinilu.

V primeru bolezni ali pa smrti so plevnico skurili, modroce, ki so bili seveda dražji, pa so prezračili, najraje na majskem soncu.

Kdo jih je izdeloval?

Včasih so jogije imenovali modroci; ženske so nacufale konjsko žimo na roke, izdeloval pa jih je tapetnik. Žimo so posamezniki kupili na metre, spleteno v kite, na soncu so jo potem cufali, kasneje tudi na mašino. Za eno posteljo se je porabilo približno 7 kg žime.

Kakšne so bile blazine/'pouštri'?

V pouštrih je bilo ovsje oz. pleve, nekateri so tudi goljufali in so notri dajali morsko travo. Dražje je bilo gosje perje. Spominjam se, kako so hodili ženske s Hrvaške in ga prodajale. Cena je bila odvisna od obdelave, čisto je bilo še dražje. Zato je bilo potrebno posebno blago, imenovano inlet, ki ni prepuščalo perja.

S čim ste bili pokriti?

Pokriti smo bili predvsem samo z dekami. Tudi s takimi plahtami, kot so jih imeli za pokrivati konje. Te so bile težke, debele. Kovtri so se pojavili po 1. svetovni vojni. Najprej so bili polnjeni z vato. Izdelovala jih je Polda Klunovka na Selu.

Imeli pa smo 'kaperte' – pregrinjalo za zakonsko posteljo.

Pižam ni bilo dolgo časa, spat smo hodili v dolgih spodnjih hlačah.

Kaj menite o vodnih posteljah?

Nič dobrega. Če jih je že kdo imel, so jih že odstranili.

Kakšna je bila posteljnina?

Posteljnina je bila iz kvalitetnih materialov, predvsem enobarvna. Večkrat pa označene z vštikanimi inicialkami, monogrami, raznimi motivi. To so pogosto pripravljala dekleta za svojo balo – stvari, ki so jih prinesle s seboj v zakon. Bale so se vozile v četrtkih pred poroko; po vojni pa je prevažanje bal opuščeno.

Rjuhe so bile le zarobljene, brez elastičnih robov, kot jih poznamo danes. Bile so dolge, 2,5 metra.

V Žireh, ki so znane tudi po kleknanju, so bile tudi čipke všite v posteljino, kar pa ni bilo praktično.

Kot zanimivost naj tu omenim rekvizicije - odvzem premičnin zaradi nujnih potreb vojske, države, zlasti v vojnem času. Marsikateri Žirovec je potem svojo posteljino videl – prepoznal po vštih inicialkah v Bolnici Franja v Cerknem.

Kako pogosto se je preoblačilo posteljino?

Posteljino se je preoblačilo zelo redko, najpogosteje še vseeno oblačila za blazine, ki so jih imenovali 'dušnce'.

V nadaljevanju je gospod Alfonz povedal tudi, da spalnih vreč ni nikoli uporabljal. Rekel je, da so velikokrat imeli v dnevni bivalni prostorih tudi divane, ki so bili namenjeni krajšemu, dnevnemu počitku. Ko smo ga povprašali, kako so otroci razumeli to, da morajo spati tako – npr. na stopnicah, na mrazu in so morali ponoči hoditi na stranišče bos, po snegu, je dejal, da se takrat ni nihče upal odgovarjati starejšim in boriti za svoje pravice, kot je to danes. Sama z ženo imata še vedno posteljo, ki sta jo imela prej njegova oče in mati, kar pomeni, da je zelo kvalitetna. Otroške oz. mladinske sobe (ki vsebujejo tematsko omare in postelje) so se pojavile s podjetjem Alples v sosednji dolini.

3.2.2.2 Intervju z gospod Mojco Trček

V zaključni fazi raziskovalne naloge smo opravili še intervju z gospod Mojco Trček, patronažno sestro v Žireh in okolici. Intervjuvanka se v svojem poklicu namreč vsakodnevno srečuje s tistimi, ki so bolj ali manj povezani z ležišči – ob začetku življenja z novorojenčki in ob koncu s hudo bolnimi. Sicer pa kot je v sklepu dejala sama – da se tudi starejši večkrat pohecajo, da so kot otroci.

Kje (s kom) običajno spijo dojenčki oz. novorojenčki?

Ko pridejo iz porodnišnice, imajo novorojenčki vedno pripravljeno svoje ležišče. Le-to je v barvah spola, če starši za to vedo že vnaprej ali pa je nevtralne barve. Nekaj ležišč je popolnoma novih, tudi zelo atraktivnih, veliko pa je tistih, ki prehajajo iz roda v rod. Za njih starši povedo, da so ga uporabljali, kot dojenčki, že sami ali pa je bila posteljica last nekega bližnjega sorodnika. Tako dojenčki spijo v različnih zibelkah, koških, gajtrčkih, otroških posteljicah ...

Ali je za razpoloženje novorojenčka odvisno od ležišča/pri kom leži ali je sam oz. spi kar pri mami?

Prvi mesec (meseci) so dojenčki zelo občutljivi in potrebujejo bližino materinega telesa. Kadar so vznemirjeni, se hitreje pomirijo/zaspijo v materinem naročju ali njeni postelji, kjer čutijo njeno bližino in toplino. Veliko staršev se boji, da bi se dojenčki razvadili, če bi spali pri njih. Dojenčki radi spijo v postelji staršev. Nekateri to navado res prenesejo v otroštvo. Dojenčkom ustreza, če se ob nekaj stiskajo, če »gnezdijo«, se pravi, jim okoli njih napravimo gnezdo. Velikokrat dojenčke najdemo v čisto drugem položaju, kot jih položimo v posteljico. Pri tem se tiščijo ob stranice postelj, ki so navadno obložene s peno ali z blagom.

Ali se uporabljajo ob ležiščih kakšni pripomočki (igrače, svetila), da dojenček hitreje zaspi?

Pogosto imajo otroška ležišča baldahine. Starši nad otrokovo posteljico pripravijo različne pripomočke: svetilke, otroške diaproskopje z glasbo, glasbene vrtiljake, za v posteljico pa različne ninice, (mehke igrače, pleničko, odejico ...) Večinoma so pripomočki in ninice kupljene, nekatere so domače izdelave.

Kako veliko je ležišče pri dojenčkih?

Pri dojenčkih je ležišče majhno. Tako lahko do enega leta zamenjajo dve ležišči, redko tri ali pa jih starši že ob rojstvu dajo v ležišče, ki je primerno tudi po prvem letu starosti.

Ali dojenček oz. novorojenček menja ležišče – je razlike, kje spi čez dan/ponoči?

Zelo pogosto starši pripravijo dojenčku dve ležišči: nočnega in dnevnega. Dnevno ležišče je navadno v bivalnem prostoru. Starši uporabljajo otroško košaro za voziček, blazine za dojenje, posteljice, košare. Velikokrat spijo tudi na sedežni garnituri v kotu, zaščiteni s pleničko in blazino.

Katero otroško ležišče vam je najbolj ostalo v spominu?

Nad marsikaterim ležiščem sem bila navdušena. Ali zaradi zgodbe, ki jo je imelo, zaradi lepe prenove in uporabnosti, ki se je prenašala iz roda v rod ... še posebno pa sta mi v spominu ostali doma izdelana in izrezljana zibelka in čudovita doma narejena posteljica v obliki polmeseca.

Na kakšnem ležišču pa ponavadi spijo bolniki?

Bolniki, če le morejo, ohranijo svoja ležišča. Nanj so navezani, navajeni, na njem se dobro počutijo. To so lahko enojne postelje, zakonske postelje in sedežne garniture. Včasih se najde bolnik, ki še vedno uporablja za posteljo krušno kmečko peč ali žimnico.

Imajo ta ležišča možnost prilagajanja?

Ležišča bolnikov nimajo veliko možnosti prilagajanja. Največkrat so prenizka, da bi negovalec lahko udobno nudil pomoč bolniku ali pa da bi bolnik iz postelje nemoteno vstajal in si prilagajal položaje (polsedeči položaj ...).

Je bolnikovo ležišče drugačno glede na bolnikovo stanje?

Seveda. Ko z bolnikom ali sorodnikom ugotovimo, da je ležišče neprimerno za njegovo stanje, mu predlagamo bolniško posteljo. Bolniki se jim zaradi bolnišničnega izgleda tudi

upirajo. V zadnjem času pa so zelo priljubljene bolniške postelje, ki so lesene, prijetne za domače okolje, poleg tega pa imajo še možnost električnega dvigovanja in prilagajanja ležišča potrebam bolniku. Bolniki se poslužujejo tudi trapeza, ki jim pomaga pri posedanju, obračanju v postelji.

Ali se po smrti bolnika ležišče odvrže ali le razkuži?

Težko rečem, kaj se dogaja z ležiščem po smrti. Vzmetnice so vedno zaščitene z antidekubitusno blazino, ki je hkrati iz nepremočljivega materiala ter zaščitne nepremočljive tkanine. Postelje, ki jih podjetja dajo v najem, so brez ležišča. Ležišče je last posameznika. Navadno ga kupijo z najemom postelje. Če imajo svojega, ki je primeren za uporabo, uporabljajo le tega. Samo ogrodje postelje se očisti in razkuži. Mislim, da nekateri ležišče zavržejo, drugi pa ga ohranijo za nadaljno uporabo.

Ali so bolniki s svojimi ležišči zadovoljni oz. ali je odvisno soicalno stanje (finance) od tega, kakšno ležišče si lahko privoščiti?

Bolniki so v večini zadovoljni s svojim ležiščem. Nekateri se z menjavo ne strinjajo, drugi hitro uvidijo potrebo po spremembi. Težava lahko nastane pri nepokretnih bolnikih, saj je le-te zaradi neustreznosti postelje težko negovati. Vsak bolnik, ki je bil zdravstveno zavarovan, ima možnost, da si pridobi osnovno posteljo kot medicinski pripomoček. Nakup nove vzmetnice pa predstavlja večji strošek. Nekateri se obrnejo na znance, ki so že imeli bolnika, in si posteljo izposodijo ali jo dobijo na Karitasu.

Ali ste kdaj opazili, da se je recimo zakonec ali drug družinski član distanciral od skupnega ležanja z bolnikom?

Veliko bolnikov je že v taki starosti, da so že izgubili zakonca ali pa so bili samski. Navadno so bolniki tako bolni, da zaradi praktičnosti že ležijo na svojem ležišču ali pa se le-tega uredi, predno pridejo iz bolnice. Ponavadi se ga postavi v skupen (dnevni) prostor ali posebno sobo, kar zavisi od prostora v stanovanju ali hiši. Nekaj zakoncev je zelo prilagodljivih in skrbnih in si uredijo pomožno ležišče v istem prostoru. Kjer to ni možno, jih hodijo večkrat opazovat in spremljat ali pa jim dajo ustrezne pripomočke, s katerimi jih pokličejo (zvonček ...).

Kateri so še pripomočki, ki se poleg ležišča, a na/ob njem uporabljajo tako pri novorojenčkih kot pri bolnikih?

Kar nekajkrat se poslužujemo podobnih pripomočkov, saj s tem povečamo praktičnost in lažje rokovanje z bolnikom. Lahko uporabljajo podobne lončke za pitje, pripomočke za inkontinenco, nepremočljive prevleke, zaščitne slinčke za odrasle, body, pajac pižamo ... Marsikdaj mi tudi bolniki v šali rečejo, da so kot majhni otroci.

4 RAZPRAVA

Danes si kar ne moremo predstavljati takšne kulture spanja, kot je bila včasih. Sedaj ni dovolj, da imamo vsak svojo posteljo, moramo imeti svojo sobo. Posteljnina mora biti mehka, jogi, blazine udobne. Čeprav je najina tematika povezana predvsem s počitkom, pa očitno razvoj tudi tu ni počival. A starješi ljudje, kot sta npr. gospod Zajec in njegova žena, še vedno prisegajo na starejši, že preizkušen način spanja – še vedno ni pisanih rjuh, za vodno posteljo tudi slišati nočeta in niti nista imela želje, da bi kar koli spreminjala.

Hipotezo, da so *Otroci so dolgo časa spali skupaj, v eni postelji*, lahko potrdiva na podlagi intervjuja. To je bilo učinkovito – tako zaradi prostorske stiske kot zaradi mraza.

Da so bile zibke povečini porisane oz. kako drugače okrašene, sva menili zaradi tega, da bi na tak način popestrili življejnje otrokom – saj če danes gledamo sobe za dojenčke, kaj kamlu vidimo, da je vse okrašeno, veliko barv, igrač ipd. A na podlagi izvedene ankete in intervjuja to hipotezo ovrževa.

Tretja hipoteza – da *jih je večina spala na plevnicah* – potrdiva. V anketi se je to izkazalo 100-odstotno. Prav tako lahko potrdiva hipotezo, da je večina anketiranih poznala izdelovalca svoje postelje. V Žireh imamo res bogato lesno tradicijo, tudi precej mizarjev, nekateri se celo doma ukvarjajo ljubiteljsko s tem, da kaj izdelajo. Postelja je dokaj nezahteven predmet za izdelavo, zato je rezultat pričakovan. Tudi hipoteza, da *je dekleta za balo dobilo/vzelo posteljnino*, je potrjena. Gospod Zajec in njegova žena sta povedala, da so si dekleta za to vzela čas, posteljnino okrasila z raznimi monogrami, nekatera so celo všile žirovsko čipko. Lahko pa si predstavljamo stisko kakšnega Žirovca, ko je videl svojo posteljnino v bolnici Franja. Ali pa morda ponos, da je s tem rešil kakega vojaka?!

Hipotezo, da so *hlapci in dekleta spali skupaj z domačimi kje v hiši*, pa bova ovrgli. Postavili sva jo zato, ker se nama zdi skoraj nepredstavljivo, da lahko spijo v hlevu. Morda na seniku že še, a med živino pa res ne.

Sicer pa sva s pomočjo odgovorov najinih informatorjev – anketirancev in intervjuvanca - ugotovili, da je bila struktura prebivalstva v Žireh res kmečka in delovna. Če niso imeli doma, so kupili (ob slovenskem morju) travo ali pa od hrvaških potovk, ki so prodajale gosje perje. Je bilo v Žireh tudi kar nekaj izdelovalcev predmetov, povezanih s posteljo: pr Štrajt, Polda Klunovka na Selu, pr Potočnk, Česn ...

Na katero smer je bila postelja obrnjena, ni bilo tako pomembno, da je bil le čas za spanje in ne premrzlo. Prav tako se niso ozirali, na to, ali je na postelji, ki so jo dobili – pa je bilo običajno to kar pozno – na njej kdo umrl. Le plevnice so zažgali, ostalo pa so prezračili, najraje na majskem soncu.

5 ZAKLJUČEK

Otroci tudi glede pravic za spanje in udobnega ležišča včasih staršem niso ugovarjali – kot bi to počeli danes – in smo v tem smislu novodobne Zlatolaske iz uvoda te naloge.

Sicer pa sva dokazali, da - kar se je dalo – so ljudje izdelali doma. In verjetno so tudi zato stvari bolj cenili in se marsikatera postelja prenaša iz roda v rod. Na tak način, meniva, da bi bilo mogoče raziskati še marsikaj oz. marsikateri element/predmet, ki ga uporabljamo v vsakdanjem življenju oz. prostoru. Dejstvo pa je in bo vedno ostalo, da *kakor si bomo postlali, tako bomo spali*. V dobesednem in prenesenem pomenu.

Govekar, A., Tratnik, V.: Od zibelke do groba, raziskovalna naloga. OŠ Žiri, 2018.

6 VIRI IN LITERATURA

Bogataj, Larisa, Gantar, Petra, Podobnik, Ema: *Žirovski prostor večnega počitka*. Žiri: Osnovna šola Žiri, 2014.

Šarf, Fanči: *Kmečka postelja na Gorenjskem v 19. stoletju*. Slovenski etnograf, 1959, str. 81-96.

Toman, Vesna: *Postelja skozi čas*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, 2016.

Trček, Mojca: *Ustno sporočilo*. Žiri, marec 2018.

Zajec, Alfonz: *Ustno sporočilo*. Žiri, november, 2017.

https://www.etno-muzej.si/files/vrazeverje_na_slovenskem.pdf, pridobljeno marec 2018.

http://www.ambientonline.net/revija/spalnice_otroske_sobe/pohistvo_spalnice.htm, oktober 2017

www.marsen.si, oktober, 2017.

<https://www.vecer.com/ljudska-vrazeverja-kukavica-ga-je-izkukala-6258384>, marec 2018.

<https://www.uradni-list.si/1/content?id=49506>, marec, 2018.

<http://vzmetnice.net/zgodovina-vzmeti/>, november 2017.

http://www.ambientonline.net/revija/spalnice_otroske_sobe/pohistvo_spalnice.htm, oktober 2017.

<http://www.zdravapostelja.si/vzglavniki.html>, oktober 2017

7 PRILOGE

Priloga 1

ANKETA

Pozdravljeni,

za raziskovalno nalogo ugotavljava, kakšna so bila v Žireh ležišča včasih oz. kako je potekal njihov razvoj. Prosiva, če na spodnja vprašanja odgovorite tako, da obkrožite en odgovor oz. s svojimi besedami odgovorite na vprašanje. Anketa je povsem anonimna. Za sodelovanje se vam že vnaprej najlepše zahvaljujeva.

Ana, Veronika

STAROST: _____ SPOL _____

1. Ob besedi »**postelja**« se spomnim/pomislim na:

2. Ali mislite, da bi lahko živeli brez postelje? Prosiva, utemeljite.

3. a) Ali ste kot dojenček spali v zibki? DA NE

b) Ali so bile zibke izrezljane? DA NE ODVISNO OD
SOCIALNEGA POLOŽAJA

c) Ali so bile zibke porisane? DA NE

Če da, kateri motiv je bil najpogostejši? _____

4. Ali ste kot dojenček spali v košari? DA NE

5. Kje so še spali dojenčki? _____

6. Kje so spali mlajši otroci (do 10 let)?

7. Kje so spali starejši otroci (10-15 let)?

8. Ali se je v Žireh spalo pod pečjo? DA NE

9. Ali se je v Žireh spalo na stopnicah/podestu? DA NE

10. Kje so spali hlapci/dekle? _____

11. Ali se je zaradi skupnih ležišč pojavil problem parazitov (npr. uši)? DA NE

12. Iz kakšnega lesa so bile povečini postelje?

13. Ali so bile postelje izrezljane? DA NE LE IZJEMOMA

14. Kdaj so otroci dobili svojo prvo posteljo? _____

15. Ali ste spali na »plevncah«? DA NE

16. Kdaj so zračili »plevnce«?

17. a) Kakšno polnilo je bilo v modrocih?

b) Kje so ga dobili? _____

c) Ali so bile razlike v ceni glede na vrsto polnila? DA NE

Če da, katero je bilo dražje? _____

18. Ali se je spalo tudi na divanih? DA NE LE OBČASNO

19. Ali ste vzglavnike včasih izdelovali sami doma (vaši starši)? DA NE

Če da, kje ste dobili polnilo? _____

20. S čim ste bili pokriti včasih? _____

21. Kdaj ste dobili prvo prešito odejo/»koutr«?

22. Ali so se vaše družine dotaknile rekvizicije (da so med vojno pobirali tudi posteljnino)?
DA NE

23. Ali ste včasih uporabljali spalne vreče? DA NE

24. Ali sta zakonca spala na dveh ločenih posteljah, danih skupaj, ali na enojni večji?

25. Ali sedaj uporabljate dve enojni postelji ali večjo enojno?

26. Ali sedaj uporabljate ločene prešite odeje ali večjo enojno?

27. Katere vrste material je bil najboljši za posteljnino? _____

28. Ali danes uporabljate jogi rjuho (rjuho na elastiko)? DA NE

29. Imate raje enobarvno posteljno ali pisano? a) enobarvno b) pisano

30. Kaj je »kaperta«? _____

a) ali so jo včasih uporabljali pri vas doma? DA NE

b) Ali jo uporabljate danes? DA NE

31. Kdo vse je izdeloval vašo posteljo (mizar, sami, tovarna - katera)?

32. Kakšna je vaša odeja:

- a) Odeja iz svile b) Volnena odeja c) Pernica d) Bombažna ekološka odeja

33. Kakšno polnilo uporabljate za vzglavnik:

- a) Puh in perje
b) Sintetičen puh
c) Bombaž
č) Poliester
d) Različne luščine
e) Vodni vzglavnik

34. Danes ločimo več vrst ležišč, ki se med seboj ločijo po materialih, iz katerih so izdelana. Posamezna ležišča so glede na svoje lastnosti primerna za različne tipe ljudi. Kakšno je sedaj vaše ležišče?

- a) Vzmetnica b) Ležišče iz pene c) Ležišče iz lateksa č) Kombinirano ležišče

35. Iz kakšnega materiala je vaša posteljnina:

- a) svile b) bombaža c) lana č) viskoze d) _____

36. Kakšna je vaša odeja:

- a) Odeja iz svile b) Volnena odeja c) Pernica d) Bombažna ekološka odeja

37. Čigavo posteljo imate trenutno (proizvajalec)? _____

38. Čigavo prešito odejo imate trenutno? _____

39. Ali ste kdaj imeli vodno posteljo? DA NE IMAM JO ŠE SEDAJ

40. Ali veste, na katero stran neba je vaša postelja obrnjena (na kateri strani imate glavo)?
DA NE

Če veste, na kateri strani jo imate?

- a) proti jugu b) proti severu c) proti vzhodu č) proti severu

41. Ali so (tudi) včasih gledali na postavitve postelje/ležišča gleda na stran neba? DA
NE

42. Ali so včasih posteljo po smrti človeka uničili? DA NE

43. Ali so včasih ležišče po smrti/bolezni uničili? DA NE

Če da, kako? _____

44. Ali poznate kakšen običaj ali navado, ki je povezana s posteljo (in človekovim življenjem – rojstvo, vojaščina, poroka, porod, bolezen, smrt)?